

QUI N'ASSUMEIX EL COST? IMPACTES DE LES ECONOMIES GLOBALES A COLÒMBIA

El cas de Buenaventura: riscos de defensar
els drets humans davant d'interessos
corporatius espanyols



Qui n'assumeix el cost? Impactes de les economies globals a Colòmbia.

El cas de Buenaventura: riscos de defensar els drets humans davant d'interessos corporatius espanyols

Autoria

Vicent Vallies

Publicat per Brigades Internacionals de Pau (PBI)

Primera edició: gener 2025

Disseny i maquetació

Adriana Sánchez & Laura Buitrago

En Visto Comunicación

Agraïment de l'investigador:

Dono les gràcies a totes les persones que hi han participat de la manera que sigui, a totes les persones d'organitzacions socials, d'organitzacions internacionals i d'institucions que van acceptar parlar amb mi i, en particular, a totes les persones habitants de Buenaventura que van compartir de nou les seves vivències, les seves lluites, els seus dolors i els seus somnis, una altra vegada amb algú de fora, esperant que un dia alguna cosa canviï.

ÍNDEX

4	Preàmbul
6	Situació geogràfica i demogràfica de Buenaventura
9	Història de Buenaventura
13	Buenaventura en la història recent: privatització i pressió sobre els territoris
24	Buenaventura avui dia: què s'hi viu?, quin “desenvolupament” s'hi percep?
34	Interessos econòmics d'empreses espanyoles
42	Els riscos existents en termes de violacions de drets humans, governança i democràcia
50	“El Pueblo no se rinde, carajo!”: resistències en el territori
55	Recomanacions
60	Bibliografia

PREÀMBUL

Objectiu de l'informe:

L'objectiu de Brigades Internacionals de Pau (PBI) – Colòmbia en encarregar aquest informe és poder identificar els interessos econòmics d'empreses espanyoles presents al municipi de Buenaventura i els riscos existents en termes de drets humans i justícia social i ambiental.

Cal aclarir que aquesta recerca no pretén demostrar possibles relacions directes de les empreses amb les vulneracions de drets humans. Aquest informe, amb la voluntat de promoure accions que poden dur a terme les institucions públiques a l'Estat espanyol, té la finalitat de:

Identificar la presència d'interessos d'actors econòmics de l'Estat espanyol a Buenaventura.

Mostrar la realitat que viu la població de Buenaventura en un context de violència i vulneració de drets humans.

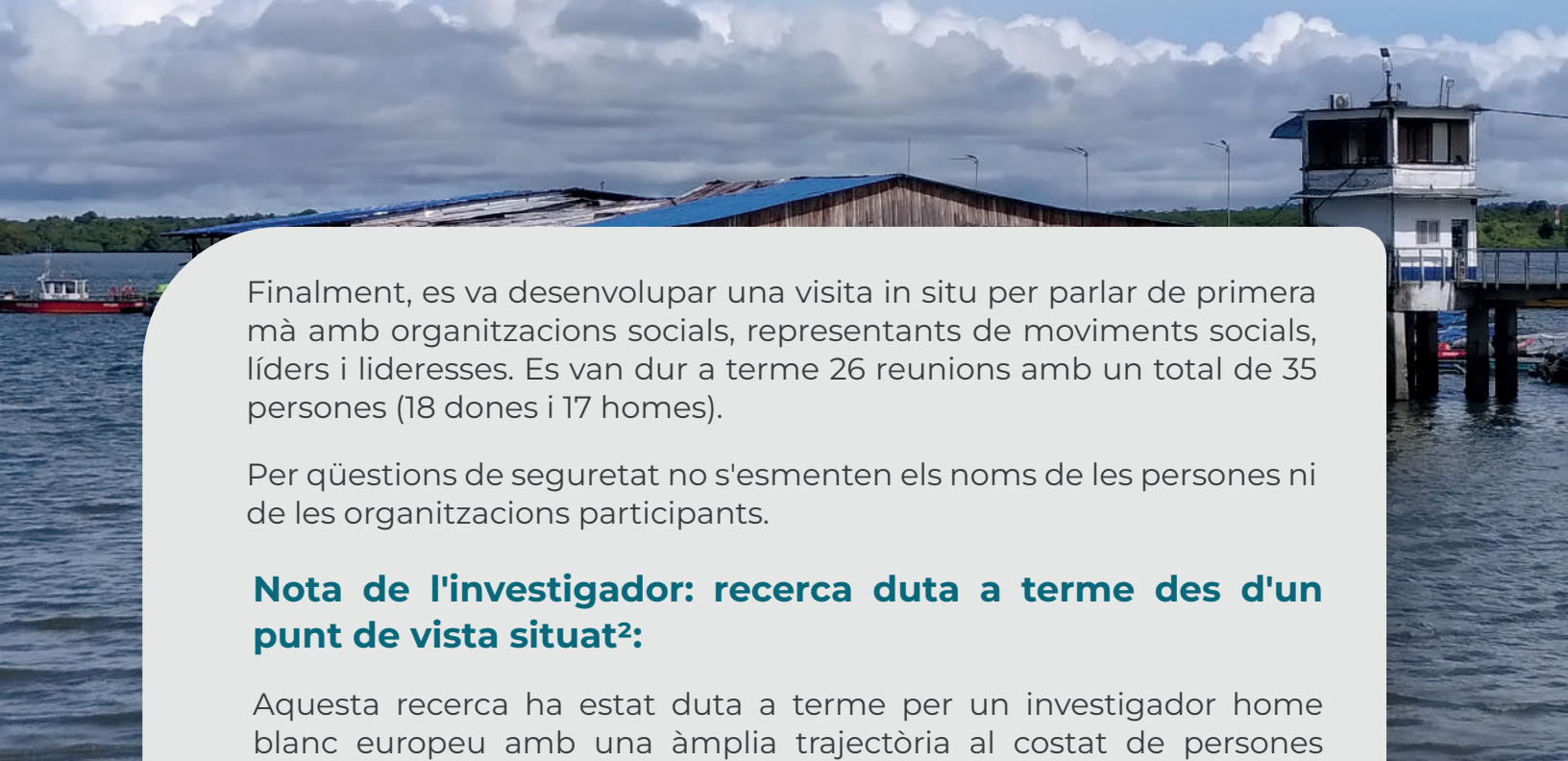
Cridar l'atenció sobre el risc existent que les empreses espanyoles que operen a Buenaventura, ja sigui de manera directa o indirecta, voluntàriament o involuntàriament, puguin incórrer a participar o beneficiar-se del context de violència.

I per això, proposar recomanacions encaminades a la prevenció, l'anàlisi i el seguiment de l'acció de les empreses amb capital espanyol amb presència a Buenaventura.

Metodologia:

L'elaboració d'aquest informe va implicar una fase de recopilació documental, ja que s'han dut a terme nombrosos informes sobre Buenaventura i, en particular, en anys recents (a partir del 2015) al voltant de la problemàtica del port de TCBUEN.¹ D'altra banda, es van fer diverses entrevistes amb l'objectiu de comptar amb una primera mirada global del context local i la realitat que viu la ciutadania del territori.

¹ Més endavant en aquest informe es farà referència a aquest port.



Finalment, es va desenvolupar una visita in situ per parlar de primera mà amb organitzacions socials, representants de moviments socials, líders i lideresses. Es van dur a terme 26 reunions amb un total de 35 persones (18 dones i 17 homes).

Per qüestions de seguretat no s'esmenten els noms de les persones ni de les organitzacions participants.

Nota de l'investigador: recerca duta a terme des d'un punt de vista situat²:

Aquesta recerca ha estat duta a terme per un investigador home blanc europeu amb una àmplia trajectòria al costat de persones defensores de drets humans. És important reconèixer la seva pròpia posició i perspectiva en aquest procés de recerca. La seva identitat, experiències i creences inevitablement influeixen en la forma en què s'aborda i s'analitza aquesta temàtica.

Així mateix, PBI té consciència que elements com l'origen ètnic, el gènere i la classe social impacten en els privilegis i les oportunitats, que no estan disponibles per a moltes de les persones amb les quals PBI treballa i per a les que van participar i aportar el seu gra de sorra a l'informe.

Sota aquestes premisses, cal fer èmfasi que PBI creu fermament en la importància dels processos de base i en la necessitat de situar en el centre les experiències i perspectives de les persones que habiten el territori. L'objectiu és poder ser una aliança i un vehicle per amplificar les seves veus i no pas, per descomptat, per imposar una visió pròpia.

Més enllà de simplement documentar els fets, el compromís d'aquesta recerca està orientat a la transformació social. Busquem comprendre les arrels estructurals de les violacions dels drets humans i treballar en conjunt amb les comunitats per generar canvis duradors que abordin les causes de fons.

² Haraway, D. (1991). "Ciencia, cyborgs y mujeres: la reinención de la naturaleza". El coneixement situat, concepte desenvolupat per Donna Haraway, proposa que qualsevol coneixement està lligat al seu context i a la subjectivitat de qui l'emet. Aquesta perspectiva emfatitza la importància d'especificar des de quin punt de vista es parteix, per reconèixer que cap mirada és neutral. En aplicar aquest enfocament en un informe, es busca fer explícit el posicionament de l'investigador, per tal d'assumir la parcialitat del coneixement i valorar l'articulació de diverses perspectives per aconseguir una comprensió més profunda de la realitat.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I DEMOGRÀFICA DE BUENAVENTURA

Buenaventura està situada a la costa pacífica del departament del Valle del Cauca, al sud-oest de Colòmbia. Forma part de la subregió cultural del Pacífic sud colombià (territori que en l'actualitat correspon a les zones litorals dels departaments del Valle del Cauca, Cauca i Nariño; comprèn des del riu San Juan fins al riu Mataje a la frontera amb l'Equador, i des de la serralada occidental fins a la línia costanera amb l'oceà Pacífic).

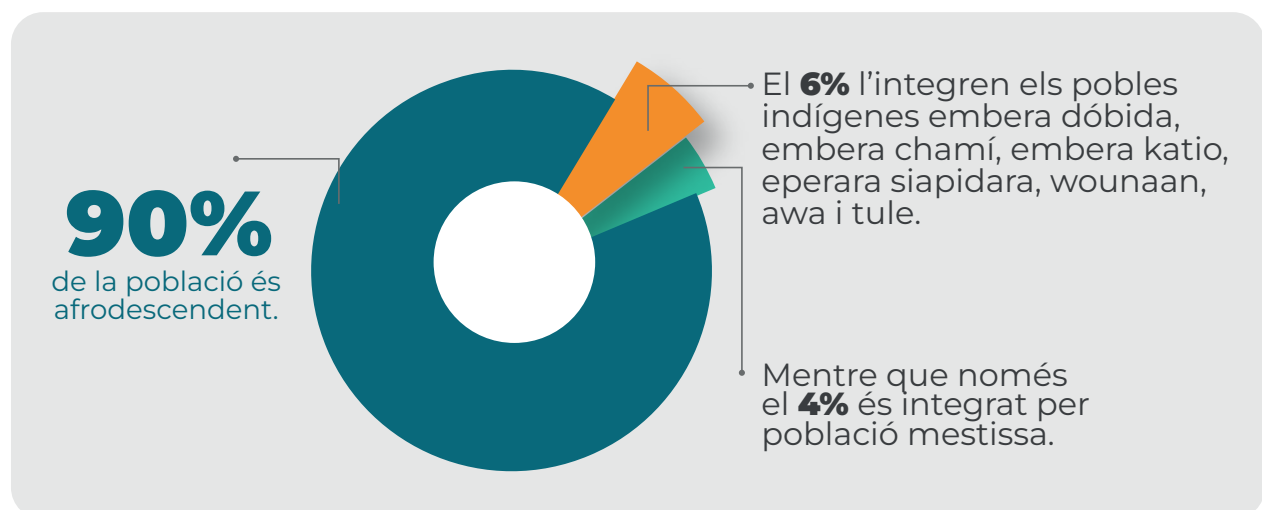


³https://d-maps.com/pays.php?num_pay=1606&lang=es&num_pag=2

Buenaventura és el municipi més extens del departament del Valle del Cauca, amb un territori que s'estén des de les ribes de l'oceà Pacífic fins al peu de la serralada occidental (6.078 km²). El seu nucli urbà o cap de municipi està constituït per dues zones: una d'insular (illa Cascajal) amb 4 comunes (1 a 4)⁴ i una zona continental amb 8 comunes (5 a 12) (vegeu el mapa). La seva zona rural es compon de 19 corregiments, 31 consells comunitaris de comunitats negres (amb titulació constituïda en compliment de la Llei 70 de 1993 i del Decret 1745 de 1995), i per 9 resguards indígenes pertanyents als grups ètnics waunan, embera, eperara siapidara, nasa i embera chamí. Al municipi de Buenaventura hi trobem una gran varietat d'ecosistemes: manglars a la zona de costa, selva humida, així com 11 conques hidrogràfiques. En aquests territoris s'hi troben una gran varietat de recursos naturals com carbó, or, fusta i platí, entre d'altres.

La ciutat es troba a una distància d'uns 115 km per carretera de la ciutat de Cali, la capital del departament del Valle del Cauca, i a 110 km de la ciutat de Buga (que es troba en un punt intermedi entre Medellín i Bogotá, a 350 km i 380 km respectivament, i representa per a Buenaventura una de les portes d'accés als grans nuclis del comerç nacional i internacional). Al nord limita amb la zona boscosa del departament del Chocó.

És important destacar que el Pacífic es caracteritza per ser un dels territoris amb més presència de grups ètnics al país i, en particular, de població afrodescendent. Segons el Centre Nacional de Memòria Històrica⁵:



⁴ Les comunes representen una divisió administrativa que ajuda a organitzar la ciutat i els seus serveis.

⁵ "Bonaventura: Un puerto sin comunidad"; Centre Nacional de Memòria Històrica, 2015

El 2018, data de l'últim cens poblacional dut a terme pel Departament Nacional d'Estadístiques (DANE)⁶, dels 256.921 habitants de Buenaventura, el 87% és afrodescendent, el 2% és població indígena, i l' 11% de població restant no pertany a cap grup ètnic. Les projeccions del DANE per a l'any 2024 apuntaven una població de 324.130 habitants, i mantenen les mateixes proporcions pel que fa a la pertinença a grups ètnics.

És important esmentar que és difícil poder donar una xifra exacta de la població de Buenaventura. En diverses de les entrevistes dutes a terme per a l'elaboració d'aquest informe, les xifres de població del DANE han estat posades en dubte perquè s'ha considerat que estan lluny la realitat, i la xifra de 500.000 habitants ha estat esmentada en diverses ocasions. El mateix portal de govern⁷ parla d'una població de 407.539 habitants el 2016. Aquestes diferències de xifres es poden deure a la mobilitat constant de població que viu a Buenaventura (mobilitat voluntària per interessos laborals, entre altres causes, però també desplaçaments forçats de persones que arriben a Buenaventura des de les zones rurals o que fugen de Buenaventura cap a altres indrets del país).

⁶ Censo Nacional de Población y Vivienda a CNPV 2018, DANE

⁷ Información general, Alcaldía Distrital de Buenaventura

HISTÒRIA DE BUENAVENTURA

Buenaventura va veure la llum com a port fluvial a la vora del riu San Juan el 1540,⁸ i des d'aquest primer moment va estar immersa en conflictes entre els colonitzadors espanyols i les poblacions indígenes autòctones. Des d'aquests inicis, Buenaventura és vista per les autoritats no tant com un nucli urbà la població del qual es mereix el benestar, sinó com un port estratègic per al creixement de Cali gràcies a l'entrada de productes provinents d'Europa.

El port va ser el centre de les activitats econòmiques de la zona fins a la meitat del segle XVI quan la mineria es va estendre després del descobriment d'or a les muntanyes del riu Raposo, que neix al Parc Nacional Natural Farallones de Cali i desemboca a l'oceà Pacífic al sud de la ciutat de Buenaventura, prop de l'illa Santa Bárbara. L'extracció minera va estar acompanyada d'un procés de desenvolupament de l'agricultura per poder oferir aliments a totes les persones involucrades en l'activitat minera. És en aquesta època que es va produir l'arribada de població afrodescendent esclavitzada per respondre a la necessitat creixent de mà d'obra.

Si bé Buenaventura era un port fluvial, *“el 1827 es va incrementar el nombre de vaixells que hi arribaven procedents de diferents països i Buenaventura es va convertir en el lloc d'entrada i sortida de mercaderies per a l'occident del país”*⁹ es va transformar així en un port marítim que es va instal·lar a l'illa Cascajal¹⁰. Las exportaciones desde Buenaventura fueron muy importantes para la época. Les exportacions des de Buenaventura van ser molt importants per l'època (primer el tabac i posteriorment el cafè), fet que va comportar un desenvolupament econòmic important així com l'inici de la construcció del ferrocarril del Pacífic. No obstant això, les dificultats geogràfiques i els conflictes interns com la Guerra dels Mil Dies van alentir el desenvolupament d'infraestructures fins al 1915, quan Cali es va transformar en la primera ciutat de l'interior de Colòmbia connectada al mar mitjançant el tren. Aquell any es va acordar la modernització del port per mitjà de la construcció d'un moll de càrrega i descàrrega de mercaderies (i no solament un desembarcador)¹¹, així com la millora del canal d'accés dels vaixells. El 1923 es van acabar les obres del moll, i el 1926 es va iniciar la construcció de la carretera vella a Cali.

⁸Va ser fundada el 14 de juliol per Juan de Ladrilleros.

⁹“El Banco de la República y el desarrollo económico y cultural de Buenaventura”, Banco de la República, Bogotá, 2017

¹⁰Segons l'informe del Banco de la República esmentat: “No es té informació d'habitants colonials de l'illa; els primers registres notariais es remunten a 1827, encara que la configuració urbana –segons Jacques Aprile-Gnisset (2002a, p. 143)– s'havia iniciat des de 1820”.

¹¹Si bé es tracta de dues estructures similars, el moll és una construcció més moderna i complexa que permet atracar vaixells per a la càrrega i descàrrega de mercaderies i passatgers; dissenyat per a operacions comercials o portuàries

El port va atreure ja des d'aquest moment els interessos econòmics internacionals. “Davant d'això, el 1926, la companyia novaiorquesa Raymond Concrete Pile Corporation va dur a terme els estudis per construir un moll dic a la part nord de l'illa. La construcció implicava reblerts i reforçats, aixecar plataformes, dic, docs, estacada, oficines i el barri per als habitatges dels funcionaris. L'obra es va inaugurar el 1930 i va representar una millora notòria per a les activitats portuàries”.¹²

Foto agafada
del catàleg de
Raymond
Concrete Piles
(1938)



Below Right: PORT OF BUENAVENTURA, Republic of Colombia, S.A., showing reinforced concrete bulkhead 2376' long—four warehouses 150' x 292'—and newly made land comprising 47.6 acres. Depth of water alongside 32.8 at mean low tide—3412 PRECAST CONCRETE PILES ranging from 35 to 71' in length—work done for Colombian Government.

consultat a <https://archive.org> el 16/07/2024

Al voltant del primer port o moll s'hi van desenvolupar activitats associades com la construcció per part dels ferrocarrils nacionals del primer hotel, l'Hotel Estación, que va obrir les portes el 1925 després de tres anys de construcció. Aquest hotel estava principalment adreçat als enginyers estrangers que treballaven en la construcció del dic i els docs.

No obstant això, les obres d'infraestructura viària van continuar a un ritme molt lent i “només el 1944 es va poder fer el primer viatge complet en automòbil entre Cali i Buenaventura, gràcies a una carretera que no estava totalment acabada”.¹³

El 1946 es va anunciar la construcció de la carretera Buga – Loboguerro – Buenaventura. Aquesta carretera és la que va obrir pas cap a Medellín i Bogotá, i va millorar de manera substancial l'accés al port i la mobilitat de mercaderies.

...més elaborades i equipat amb instal·lacions per al maneig de càrrega com grues i àrees d'emmagatzematge. El desembarcador és una infraestructura més bàsica. En el cas de Buenaventura, el desembarcador de l'època no permetia l'operació de vaixells grans, i el procés de desembarcament de la mercaderia era difícil.

¹² El Banco de la República y el desarrollo económico y cultural de Buenaventura”, Banco de la República, Bogotá, 2017

¹³ Ibíd.

Malgrat això, el port de Buenaventura es trobava (i es troba) en situació de desavantatge davant dels ports del nord de Colòmbia, com els de Barranquilla i Cartagena, per la proximitat d'aquests amb Europa i els Estats Units, i pel fet que els vaixells no han de passar pel canal de Panamà, la qual cosa redueix els costos del transport. El dinamisme del port de Buenaventura es devia definitivament al seu accés a centres comercials i industrials importants com Cali, Pereira, Medellín, Manizales i Bogotá.

Com a conseqüència de les dificultats que tenia el port de Barranquilla (a causa de les condicions climàtiques que dificultaven el transport pel riu Magdalena, i posteriorment la vaga dels navegants d'aquest riu), durant els anys 1940-1950 el port de Buenaventura va passar a ser considerat com el primer port de Colòmbia. Les xifres mostren que, en la dècada dels cinquanta, al voltant del 40 % de les importacions i al voltant del 60 % de les exportacions (en dòlars) passaven pel port. En els anys setanta van disminuir aquests percentatges, que van passar a ser del voltant del 25 % i el 47 %, respectivament.¹⁴

Malgrat els importants ingressos econòmics generats, principalment per les duanes, els diners no es reinvertien a Buenaventura, la qual cosa va provocar queixes i reclamacions de les autoritats locals cap al govern nacional. La mirada de la població de l'interior (des de Cali i Bogotá) cap a la ciutadania de Buenaventura estava marcada pel racisme i per una gran discriminació. Les cròniques de l'època (1930) mostren un gran menyspreu cap a la població afrodescendent amb apel·latius com “primitivisme salvatge”, “lladres”,¹⁵

Una altra de les funcions del port de Buenaventura, “oblidada” i menystinguda per les autoritats estatals era la d'actuar com a port pesquer i de cabotatge.¹⁶

“La utilitat del port de Buenaventura per al comerç de cabotatge, el comerç costaner intern, aconseguia xifres superiors als cinquanta milions anuals que no apareixen ni en els informes de duanes ni en altres registres. Aquest comerç havia assolit un gran auge degut a la postguerra i a l'ús més generalitzat del canal de Panamà, que va permetre que al Valle hi arribessin cervesa, farina de blat, sabons, locions, rom, especialitats farmacèutiques, cotó, filassa i altres matèries primeres industrials de Barranquilla i Cartagena. És curiós que, malgrat la seva importància, aquest tipus d'activitat portuària no rebés l'atenció necessària per part de l'administració del port, que la relegava a l'anomenat «moll vell».”

¹⁴ Crisis Mundial, protección e industrialización. Ensayo de Historia económica colombiana”; José Antonio Ocampo, Santiago Montenegro., Bogotá, Cerec, 1984.

¹⁵ El Banco de la República y el desarrollo económico y cultural de Buenaventura”, Banco de la República, 2017.

¹⁶ El cabotatge és el comerç costaner intern, petites embarcacions que transporten les mercaderies entre Buenaventura i les poblacions de la costa i dels rius pròxims.



La importància internacional del port va comportar que la ciutat de Buenaventura comptés amb un cos consular integrat per diplomàtics de llarga carrera i per gerents de diferents empreses. En el cas de l'Estat espanyol, aquesta representació consular va estar a càrrec del Sr. Emilio Brotons, amo del Bar Miramar i cònsol d'Espanya.¹⁷

El Centre de Memòria Històrica va resumir perfectament el procés de desenvolupament econòmic de l'època colonial que marcaria el futur de Buenaventura. Va ser un procés que es va caracteritzar per tres aspectes:

- A** “Un violent sotmetiment de les poblacions indígenes originàries que va implicar la seva reducció demogràfica,
- B** la inducció forçada a l'establiment de població africana com a mà d'obra esclava, i
- C** el no establiment dels propietaris de les mines al litoral, que van preferir dirigir els seus interessos des de Cali o Popayán. D'aquesta manera es va estructurar un model d'economia extractiva absentista.”

Aquest model d’**“economia extractiva absentista”** va tenir com a conseqüència una política d'abandó de Buenaventura com a ciutat, port pesquer i de la seva gent, mentre que es privilegiava una visió de Buenaventura basada únicament en l'interès econòmic. És des de llavors que es va començar a crear el que el Centre Nacional de Memòria Històrica anomena **“Buenaventura: un port sense comunitat”**.

Per concloure, convé insistir que, si bé Buenaventura sempre ha estat considerada pels seus habitants com a part del seu territori en una relació permanent “camp-ciutat” on també es desenvolupaven activitats ancestrals, les famílies poderoses de Colòmbia i els interessos econòmics van considerar Buenaventura un simple port i van oblidar, o no van voler veure, la comunitat que hi habitava.

¹⁷ Así es Buenaventura”, Roberto Lozano Batalla, 2008

BUENAVENTURA EN LA HISTÒRIA RECENT: PRIVATITZACIÓ I PRESSIÓ SOBRE ELS TERRITORIS

Al llarg de la dècada dels noranta se succeeixen nombrosos esdeveniments en un estret marge temporal:

1991 es va adoptar la nova constitució de Colòmbia.

Llei 1a de 1991

1991

Es va fixar el 31 de desembre de 1993 com a termini màxim perquè comencés a funcionar el nou esquema portuari (tal com s'exposa més endavant).

expedició
Llei 70

1993

Reconeix el procés històric d'apropiació territorial i etnogènesi de la població afrodescendent del Pacífic colombià, i es va crear el marc legal que possibilita la titulació col·lectiva dels seus territoris ocupats ancestralment.

Es crea el Front 30
de les FARC-EP

**mediados
90's**

Que va aprofundir la seva estratègia de legitimació social al port i de reclutament de joves. Entre 1997 i 1998, amb el suport del Frente Urbano Manuel Cepeda Vargas, les FARC-EP van afermar la seva presència a les comunes més pobres de la zona urbana.

Arriben els grups
paramilitars

2000

L'any 2000 van arribar els grups paramilitars a la zona de Buenaventura. L'11 de maig del 2000, un grup de 80 paramilitars del Bloque Pacífico i del Bloque Calima de les Autodefensas Unidas de Colombia (AUC) va arribar a la comunitat pagesa de Sabaletas, al municipi de Buenaventura. Els paramilitars van capturar 60 persones, les van obligar a formar-se en fila, les van interrogar i en van assassinar 13. Aquesta massacre va tenir lloc durant un recorregut que van efectuar els paramilitars des de les muntanyes de Tuluá fins a les zones rurals de Buenaventura i Dagua, recorregut on van cometre crims similars al de Sabaletas. La comunitat de Sabaletas havia aconseguit que el seu territori fos nomenat Consell Comunitari el 1996.

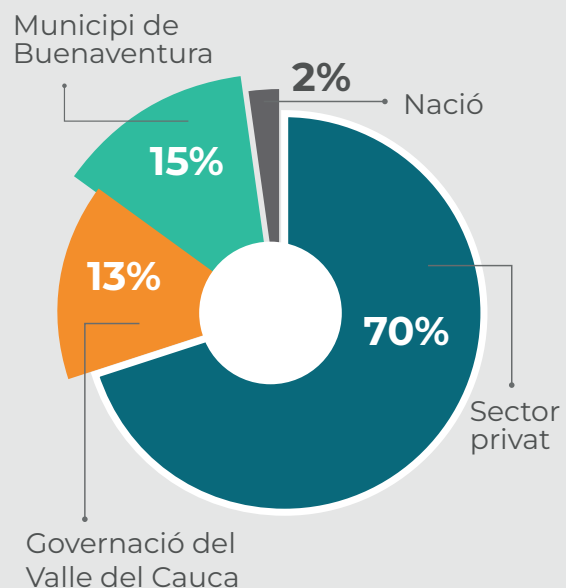
Per què és rellevant analitzar aquests esdeveniments en el seu conjunt?

Un dels efectes de la privatització dels ports i de tot el que gira al seu voltant (infraestructures de transport, principalment) és la revaloració econòmica dels territoris. Aquests territoris, habitats en la seva gran majoria per població afro-descendent, adquireixen un gran valor per als qui veuen que a Buenaventura s'hi mouen grans interessos econòmics. La possibilitat de nomenar territoris col·lectius representa al seu torn un risc per a qualsevol procés d'especulació sobre aquests mateixos territoris. Tot això comporta que actors armats il·legals estiguin interessats en el control territorial i social de la població que hi viu.

Privatització del port

A Buenaventura el monopoli públic del port per part de l'empresa Puertos de Colombia (Colpuertos), creada el 1959, es va acabar amb el procés de privatització liderat pel president de la República César Gaviria. Efectivament, el 1991 es va aprovar la Llei 1a que fixava el 31 de desembre de 1993 com el termini màxim perquè entrés en funcionament un nou esquema portuari sota l'administració de les Societats Portuàries Regionals (SPR), que assumirien el control dels ports de Buenaventura, Santa Marta, Cartagena, Barranquilla i Tumaco. Oficialment es presentava com una manera de modernitzar el sistema portuari, reduir tarifes i millorar el nivell d'eficiència en les operacions portuàries. La Sociedad Portuaria

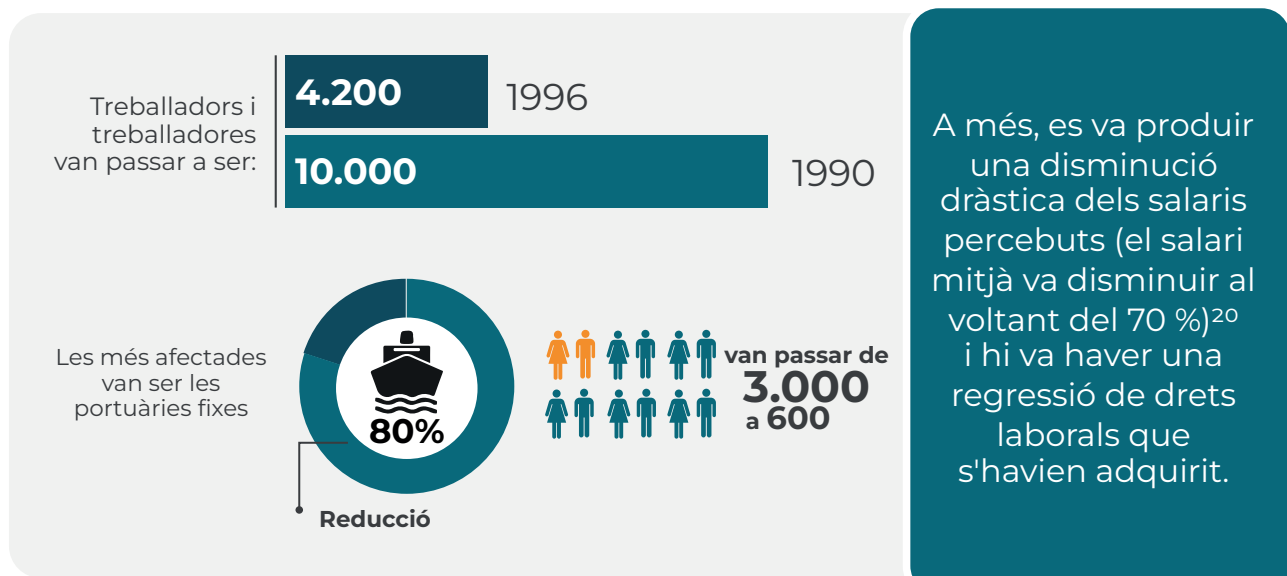
Regional de Buenaventura (SPRBUN) es va constituir el 21 de desembre de 1993 com una societat mixta les accions de la qual estaven distribuïdes en un:



Segons l'informe del Centre de Memòria Històrica, abans d'aquest procés de privatització de Colpuertos, a Buenaventura existia una estreta relació i un sentiment de pertinença entre els qui vivien a Buenaventura i el port. A més, Colpuertos contractava nombroses persones natives de la regió per a les seves operacions. És difícil tenir-ne la xifra exacta, però es creu que que devien ser

més de 5.000 les persones treballadores natives. En aquell moment els salaris eren alts, la qual cosa comportava l'existència d'oportunitats d'ascens social i la possibilitat d'entrar a formar part del funcionariat públic amb contractes indefinits.

La privatització del port va significar una reducció d'ocupacions, ja que les tasques no qualificades van ser reemplaçades per la tecnologia, i la mà d'obra especialitzada va començar a ser substituïda per població forana. Es va passar de 10.000 treballadors i treballadores el 1990 a 4.200 el 1996¹⁸. D'aquestes feines, les més afectades van ser les portuàries fixes, que van passar de 3.000 a 600, una disminució del 80 %. Els contractes temporals es van reduir en un 25 %, i van passar de 4.000 a 3.000. És important notar que el 2012 "el Ministeri de Treball va imposar sancions a 30 empreses del sector portuari de Buenaventura, per mantenir treballadors temporals fent la mateixa activitat durant set, vuit i nou anys"¹⁹; la qual cosa indica una realitat estesa per part de les empreses d'intentar evadir les lleis i contractar de manera temporal treballadores i treballadors que haurien de tenir contractes fixos.




¹⁸ Asi es Buenaventura", Roberto Lozano Batalla, 2008

¹⁹ Más sanciones a empresas del sector portuario de Buenaventura", Mundo Marítimo, 02 de mayo 2012

²⁰ La política pública de privatización del sector portuario y su impacto en la organización del trabajo en el puerto de Buenaventura", Jiménez Pérez N y Delgado Moreno W, 2008

En una anàlisi encarregada per la Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)²¹, les autores conclouen:



“La privatització de les activitats portuàries va tenir així greus conseqüències en les condicions socioeconòmiques de Buenaventura, ja que va trencar o transformar els forts llaços que abans existien entre la comunitat i el port. Així, les famílies que depenien d'un familiar que hi treballava van quedar a la deriva, i es va posar en risc l'estabilitat laboral.

La privatització va crear també un circuit econòmic que es va desvincular de la comunitat de Buenaventura, i sobretot de les activitats productives pròpies de la població afrodescendent. Aquest nou circuit va començar a incloure totes les activitats portuàries i les que hi estaven relacionades, és a dir hotels, gasolineres, ferreteries i empreses constructores, entre d'altres.”

En aquest sentit, la desaparició de Colpuertos va conduir a la restauració d'una visió de Buenaventura concebuda pels poders econòmics com un port, des d'una perspectiva extractivista, que invisibilitza totalment la seva població, els seus drets, els seus anhels i els seus somnis. Ens trobem així amb un port amb alts índexs d'eficiència en les seves operacions i, al mateix temps, una ciutat amb una població creixent, sense infraestructura urbana adequada, que avança cap a alts índexs d'inseguretat.

²¹ Violencia, desarrollo y despojo en Buenaventura”, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2016

LA LLEI 70 I LA PROTECCIÓ DE TERRITORIS COL·LECTIUS

La Llei 70 de 1993, coneguda com la "Llei de les comunitats negres", va ser una fita en la reivindicació dels drets de les comunitats afrodescendents a Colòmbia. La seva promulgació s'emmarca en un context de reconeixement de la diversitat ètnica i cultural del país, establert en la Constitució de 1991, particularment en l'article transitori 55, que garantia el dret a la propietat col·lectiva sobre terres ocupades per comunitats negres en zones riberenques, especialment a la regió del Pacífic. En particular, la Llei 70 estableix el dret de les comunitats afrodescendents a la propietat col·lectiva de terres que han ocupat històricament, de manera que promou la seva autonomia i enforteix la seva identitat cultural.

A partir d'aquell moment, les comunitats afrodescendents van emprendre un llarg camí d'exigència de drets per anar reclamant títols col·lectius. Entre les fites aconseguides amb relació als títols col·lectius, hi ha almenys dos elements que representen una amenaça per als qui volen aprofitar-se dels territoris i els seus recursos naturals:

- Els drets territorials col·lectius són considerats **inalienables**, cosa que vol dir que no poden ser venuts, transferits o cedits a tercers. Aquesta característica protegeix les comunitats afrodescendents de la pressió externa, com la compra de terres per part d'empreses o individus. En ser inalienables, es garanteix que les terres continuïn pertanyent a la comunitat, i se'n preserva la identitat cultural i el mode de vida. Pel que fa a l'explotació de recursos naturals, les comunitats tenen dret de prelación; és a dir, tenen prioritat per explorar i explotar els recursos naturals no renovables en els seus territoris col·lectius. En el cas de projectes d'intervenció externa, s'han de dur a terme processos de consulta prèvia, la qual cosa pot dificultar els processos de licitació a tercers.
- Els territoris col·lectius són indivisibles. La **indivisibilitat** implica que els drets sobre el territori no poden ser dividits entre els membres de la comunitat. Això vol dir que el territori col·lectiu és considerat com una unitat, i qualsevol decisió sobre l'ús o la gestió ha de ser presa de manera col·lectiva. La indivisibilitat fomenta la cohesió social dins de la comunitat, ja que tot el conjunt té un interès comú en la protecció i l'ús sostenible del seu territori. A més, evita conflictes interns que podrien sorgir si els drets sobre la terra es dividissin entre persones individuals.

Arreu de Colòmbia s'han produït diverses massacres que semblen estar relacionades, no només amb el control de corredors estratègics o amb el conflicte armat, sinó també amb els processos d'exigència del dret a la titulació col·lectiva de les comunitats.

Efectivament, els qui volen aprofitar-se dels recursos naturals o del territori (per a l'extracció minera d'or o de carbó, per implementar megaprojectes, per a projectes d'agroindústria, d'infraestructura, o d'altres) no veuen amb bons ulls la titulació col·lectiva. S'estableix així una pressió sobre el territori, i grups armats criminals (amb el suport, l'aquiescència o la connivència de sectors dels poders polítics, econòmics i militars) utilitzen el terror (a través de les massacres, entre altres estratègies) per desplaçar a la població i interrompre així els processos de reclamació de títols col·lectius.

En el seu informe final de visita in situ, la Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia subratlla aquesta “coincidència” en parlar de la situació de Buenaventura:

“Aquesta disputa territorial va arrencar durant els anys noranta, just quan estava en marxa el procés de titulació col·lectiva de terres i les comunitats negres tractaven de donar forma al somni de tenir un projecte ètnic i territorial propi després d'haver recuperat recentment el reconeixement dels seus drets ancestrals.”²²

El Centre de Memòria Històrica, en el seu informe titulat “Terres i territoris en les versions dels paramilitars”, dedueix que entre els principals beneficiaris de la privació violenta dels drets de propietat i possessió de les víctimes hi ha polítics, empresaris bananers, ramaders, agricultors i altres empresaris. L'informe cita expressament testimoniatges d'excaps paramilitars que així ho testifiquen:

“En aquest sentit, HH s'ha referit en diverses oportunitats als desposseïdors “legals”, és a dir empresaris còmplices o que es van afavorir de les accions paramilitars (Veloza, 2011). Per altra banda, Jairo Castillo Peralta, àlies Pitirri ha declarat que «(...) mentre uns anaven matant, uns altres anaven comprant i d'altres legalitzant»²³

²² Asedio a las comunidades: Los impactos de una empresa catalana, Grupo TCB, en Buenaventura”, Taula per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia, 2015,

²³ Justicia y Paz: Tierras y territorios en las versiones de los paramilitares”, Centro de Memoria Histórica, 2012,

ELS GRUPS ARMATS A BUENAVENTURA

Si bé en la dècada dels vuitanta el grup guerriller de les FARC-EP tenia presència a la zona rural, va ser a mitjans dels noranta que el Frente 30 va ampliar el seu control fins a la zona urbana. Aquesta presència, com s'especifica en l'informe del Centre Nacional de Memòria Històrica, no es va acompanyar de nivells alts de violència en contra de la població civil, pel fet que no hi havia presència d'altres actors armats amb qui disputar-se el territori.

No obstant això, a mitjans dels anys noranta el càrtel del nord del Valle pren el control del tràfic de drogues a la zona després del desmantellament del càrtel de Cali. És a partir del 1998 que arriben a la zona de Buenaventura els paramilitars, i específicament el Bloque Calima,²⁴ finançats per narcotraficants del càrtel del Valle, empresaris, terratinents, polítics i militars. Aquesta arribada va venir acompanyada de nombroses massacres, homicidis i desplaçaments. La Comissió d'Esclariment de la Veritat (CEV), creada per l'Acord Final de Pau de 2016 entre el govern colombià i les FARC-EP, exposa el següent:

“Tan sols entre 2000-2003 es van cometre 19 massacres, amb 118 víctimes, i 36.165 persones es van veure obligades a fugir dels seus territoris. La xifra representa el 64 % de la població desplaçada al Valle del Cauca i els tres municipis de la costa caucana junts.

Pel que fa al balanç d'homicidis, es va poder determinar que els grups paramilitars van assassinar almenys 3.210 persones entre 1998 i 2003, nombre que representa el 59,4 % del total dels casos registrats en tot el departament del Valle i els tres municipis de la costa caucana junts, durant aquest mateix període de temps. De mitjana, les autodefenses van assassinar dues persones per dia.”²⁵

Només l'any 2000 Rutas del Conflicto registra 7 massacres²⁶ al municipi de Buenaventura (Sabaletas, Campo Hermoso i Cascajal al mes de maig; Katanga i Los Tubos al juny; Zaragoza a l'agost; Las Palmas al setembre; Cisneros, Peñitos, Playa Larga i La Guinea al desembre).

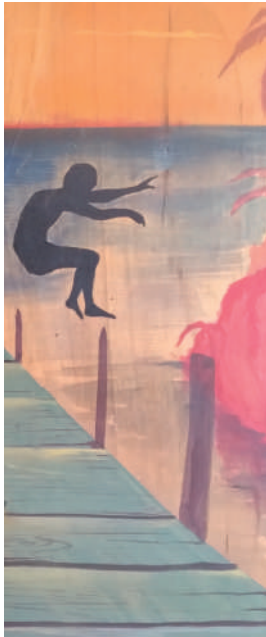
²⁴ Les versions lliures d'exparamilitars a Colòmbia es donen en el context del procés de desmobilització de les Autodefensas Unidas de Colombia (AUC) i la implementació de la Llei de Justícia i Pau. Aquest procés es va desenvolupar principalment entre 2003 i 2006.

²⁵ Caso 57: Violència urbana en Buenaventura”, Capítol 3, Comisión para el Esclarecimiento de la Verdad, la Convivencia y la No Repetición.

²⁶ Rutas del conflicto

Sense ànim de jerarquitzar aquestes massacres, es fa referència a continuació a tres d'aquestes que han impactat de manera particular en la memòria col·lectiva i que podrien, a més, estar directament relacionades amb interessos econòmics legals o il·legals.

Les massacres de Sabaletas



És considerada la primera massacre dels paramilitars des que van entrar a la zona de Buenaventura. Cap a la una de la matinada de l'11 de maig del 2000, un grup de 80 paramilitars del Bloque Calima de les AUC va arribar a la comunitat de Sabaletas –segons la Comissió Colombiana de Juristes, en coordinació amb integrants de la força pública–, al municipi de Buenaventura. Tal com s'ha esmentat amb anterioritat, els paramilitars van fer sortir 60 persones i, després d'interrogar-les, en van assassinar 13. Tres anys després, el 14 de juny de 2003, els paramilitars van irrompre de nou en el corregiment i van assassinar 6 persones i en van ferir almenys 12 més.

“Va ser tal el terror dels pobladors d'aquesta regió a la vora del riu Anchicayá que aproximadament 3.200 persones es van desplaçar forçadament després de la primera massacre, i els que havien tornat al territori van tornar a desplaçar-se després de la segona.”²⁷

La massacre del Naya



Una de les pitjors massacres comeses a la zona va ser la del Naya, quan 200 paramilitars es van endinsar en aquesta zona i van assassinar més de 100 persones (només van ser recuperats 45 cossos). Els paramilitars van dur a terme un recorregut durant diversos dies durant el mes d'abril de 2001. Després de la massacre, més de 3.000 persones es van desplaçar. La població del Naya havia començat dos anys abans, el 1999, el procés de titulació col·lectiva del territori. La massacre va interrompre aquest procés.

“Les seves víctimes han manifestat públicament que la intervenció paramilitar va ser encoratjada per sectors interessats a obrir la zona a l'explotació minera.”²⁹

Només el 2016, després de més de setze anys de batalla legal, la població va poder celebrar el lliurament del títol col·lectiu.

²⁷ Masacre de Sabaletas: 20 años de silencio en Buenaventura”, Revista Raya, Julio 2023

²⁸ Río Naya”, PBI Colombia, Mayo 2015

²⁹ Mujeres víctimas de la masacre del Naya”, Verdad Abierta, Noviembre 2013

La massacre de Punta del Este-Buenaventura



Punta del Este és un territori guanyat al mar a la comuna 5 de Buenaventura. Segons narra una persona del lloc,

“El 19 d'abril de 2005, ja fa dinou anys, van assassinar onze joves, els cossos dels quals van ser trobats a l'estero³⁰ l'endemà passat amb signes de tortura, i al costat d'ells hi havien col·locat un altre jove, assassinat el dia anterior, així que van ser dotze en total. Expliquen que els paramilitars els van enganyar dient-los que necessitaven que anessin a jugar un partit de futbol i que els pagarien dos-cents mil pesos. Però en realitat se'ls van emportar per assassinar-los i generar terror en la comunitat. (...) La comunitat creu que els que es van beneficiar d'aquesta massacre són els que avui parlen de desenvolupament, en barris que ja van enderrocar per afavorir l'expansió portuària. En realitat, com ja sabeu, el desenvolupament a Buenaventura ha estat un desenvolupament totalment excloent perquè s'ha basat en desallotjaments i reubicacions arbitràries de la gent.”³¹

L'ús de la violència extrema com a mecanisme per aconseguir el control territorial de Buenaventura i de les seves zones d'accés al mar va coincidir en el temps amb la privatització del port. Si bé les recerques no han pogut demostrar vincles directes entre els empresaris i els grups armats presents a la regió, cal assenyalar que la privatització i els projectes econòmics que es van planejar van atorgar un valor superior als terrenys habitats fins llavors per les comunitats –per exemple, les zones guanyades al mar–, que a més no tenien títols de propietat. Controlar aquests terrenys implicava el control de l'accés al port i a les rutes marítimes internacionals que podrien permetre el transport de tota classe de mercaderies, incloses les substàncies il·lícites. Segons testimonis rebuts per la Comissió d'Esclariment de la Veritat, els grups paramilitars obligaven la població a vendre's les finques per a l'expansió del port.

“Encara que no s'han pogut demostrar els vincles directes entre empresaris i actors armats per al cas de les violacions dels drets humans en les àrees d'influència dels projectes portuaris, hi ha evidències que alguns propietaris de les finques situades en l'àrea d'influència del

³⁰ Un estero és un ecosistema costaner d'aigua salobre, caracteritzat per ser una àrea de transició entre l'ecosistema marí i terrestre, on es barregen les aigües dolces i salades en una zona de maresma o pantà.

³¹ Con-viviendo para no repetir: un viaje por experiencias de convivencia y construcción de paz en el Pacífico colombiano”, Comisión para el Esclarecimiento de la Verdad, la Convivencia y la No Repetición, 2021.

terminal TCBUEN³² es veien obligats a vendre i a reubicar-se en altres zones per por a les amenaces i als continus enfrontaments entre els grups armats.”³³

Tal com indica la Comissió Interètnica de la Veritat de la regió Pacífic,³⁴ diverses de les massacres dels grups paramilitars es van dur a terme *“al voltant de la via Cabal Pombo on centenars d'afrodescendents van ser assassinats i desapareguts, fet que va generar desplaçaments massius cap al nucli urbà de Buenaventura. Aquestes massacres es van estendre al llarg del que es coneix com la via Alejandro Cabal Pombo o la carretera Buga-Buenaventura”³⁵.*

El fet que els paramilitars entressin a Buenaventura amb el suport de certes elits econòmiques, polítiques i militars va afavorir que exercissin tota mena de violències contra la població amb total impunitat. L'informe del Centre Nacional de Memòria Històrica dedicat al grup paramilitar Bloque Calima³⁶ assegura que *“tal com va passar al centre del Valle del Cauca, la col·laboració de la força pública va ser essencial per a l'expansió i el desplegament de violència contra la població”*. Aquesta permissivitat va comportar que es creessin nous “amos de la ciutat”: aquests grups van suplantar l'Estat en les seves funcions. De manera paral·lela, es va reduir l'espai per a la societat civil, les oportunitats per a la joventut i, per descomptat, es va minvar la confiança en les institucions.

Un exemple d'aquesta estratègia conjunta de poders es recull en l'informe de la Comissió Interètnica de la Veritat de la regió Pacífic:³⁷ *“Un dels líders polítics més influents de Buenaventura va ser Juan Carlos Martínez Sinisterra, diputat del Valle del Cauca pel Partit Liberal (1997-2000) i senador de la república pel Moviment Popular Unit (2002-2006) i pel Partit Opció Ciutadana (2006-2009). Abans que acabés el seu període com a parlamentari el 2009, va ser capturat per les declaracions que va fer Éver Veloza García, àlies HH, en les quals va vincular Martínez amb aquest grup armat”. HH havia estat comandant del Bloque Calima dels paramilitars.*

³²Sobre el cas TCBUEN, Terminal de Càrrega de Buenaventura, s'han fet diverses recerques. En aquest informe se n'ofereix un resum en l'apartat 'Un cas paradigmàtic: el Grup Marítim TCB i el projecte TCBUEN'.

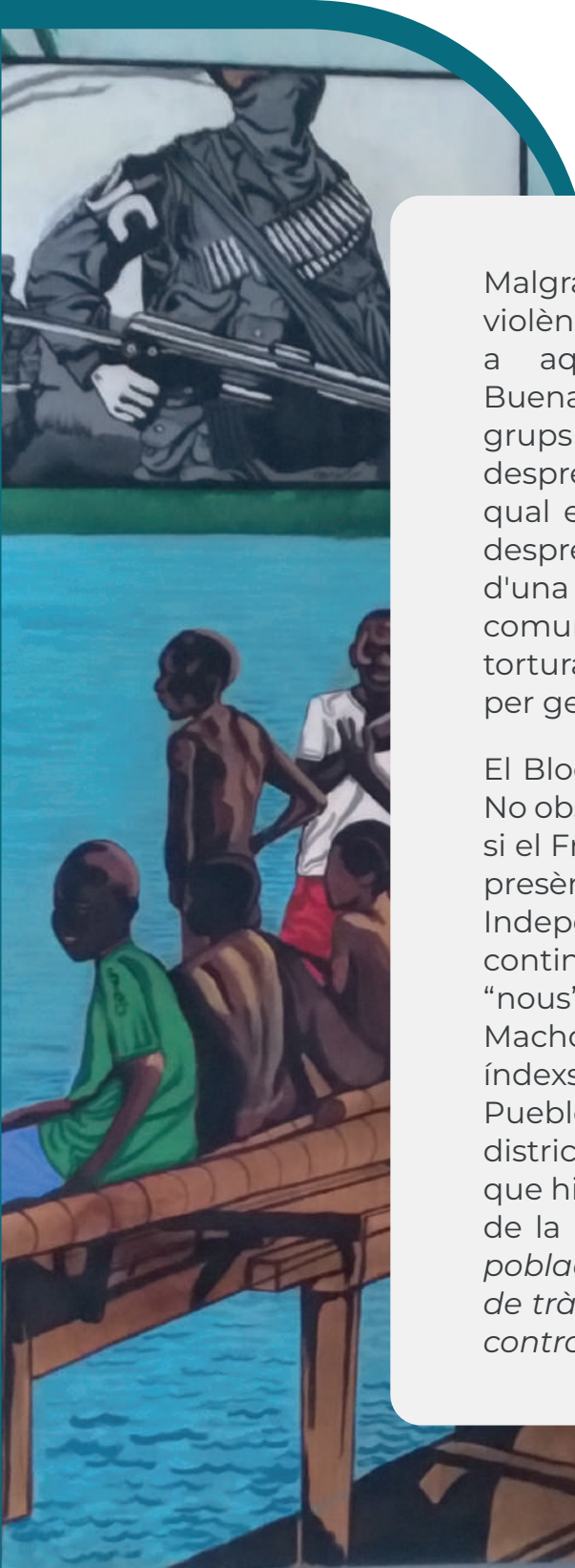
³³Caso 57: Violència urbana en Buenaventura”, Capítol 1, Comisión para el Esclarecimiento de la Verdad, la Convivencia y la No Repetición

³⁴ La Comissió Interètnica de la Veritat de la regió Pacífic-CIVP és una iniciativa de la societat civil en la qual conflueixen diverses organitzacions de comunitats afrocolombianes i indígenes del Pacífic colombià, amb el mandat d'esclarir els danys al territori, reconèixer el territori com a víctima i promoure la seva harmonització mitjançant pactes de convivència territorial.

³⁵Etnocidio, daño al territorio y perspectivas de armonización – Buenaventura”, Comisión Interétnica de la Verdad de la región Pacífico, 2021.

³⁶Bloque Calima de las AUC - Depredación paramilitar y narcotráfico en el Suroccidente colombiano – Informe n°2”, Centro Nacional de Memoria Histórica, 2018.

³⁷Etnocidio, daño al territorio y perspectivas de armonización – Buenaventura”, Comisión Interétnica de la Verdad de la región Pacífico, 2021.



Malgrat la militarització dels barris de Buenaventura, la violència es va mantenir i es van assolir nivells de terror fins a aquell moment impensables: van aparèixer a Buenaventura *les casas de pique*, cases utilitzades per grups criminals per mutilar els cossos de les víctimes i després “desaparèixer-los”. A banda de la crueltat amb la qual es tortura, s’esquartera i s’assassina les víctimes per després fer-ne desaparèixer les restes, es tracta a més d’una estratègia que té un enorme impacte en tota la comunitat, que sent els crits i les súpliques de les persones torturades. És un dels mecanismes més brutals coneguts per generar terror i sotmetre la població.

El Bloque Calima es va desmobilitzar oficialment el 2004. No obstant això, va existir i continua existint un debat sobre si el Frente Pacífico (el Frente del Bloque Calima que tenia presència a Buenaventura) es va desmobilitzar també.³⁸ Independentment de si ho va fer o no, la violència va continuar en els seus nivells més alts, i van sorgir noms de “nous” grups armats com La Empresa, Los Rastrojos, Los Machos, Los Shottas, Los Espartanos, entre d’altres. Els índexs de violència eren tan elevats que la Defensoría del Pueblo el 2012,³⁹ en la seva nota de seguiment sobre el districte de Buenaventura, va qualificar 59 barris (dels 169 que hi ha al districte) com a sectors de risc per la presència de la “*banda paramilitar La Empresa (que) amenaça la població civil i desenvolupa activitats de control territorial, de tràfic de substàncies il·lícites, negocis lícits, extorsions i control social*”.

³⁸ Es pot llegir amb més detall sobre aquest debat en l’informe “Bloque Calima de las AUC - Depredación paramilitar y narcotráfico en el Suroccidente colombiano – Informe n°2”, Centro Nacional de Memoria Histórica, 2018.

³⁹ Nota de Seguimiento N.º 012-12 Cuarta al Informe de Riesgo N.º 032 de 2008, Emitida el 24 de diciembre de 2008”, Defensoría del Pueblo, 23 de agosto de 2012.

BUENAVENTURA AVUI DIA: QUÈ S'HI VIU?, QUIN “DESENVOLUPAMENT” S'HI PERCEP?

Desafortunadament, avui dia la discriminació, la violència, el racisme i l'exclusió continuen presents a Buenaventura. Així ho explica la gent, així es percep quan es camina per Buenaventura, i així ho exposen les administracions públiques.

La violència persistent

Els incipients diàlegs sociojurídics en el marc de la Política de Pau Total del Govern⁴⁰ amb els principals grups armats il·legals identificats a Buenaventura (Los Shottas i Los Espartanos) i els diferents acords de no-agressió o treva van ser rebuts positivament per la població.⁴¹ I, efectivament, es va reportar una disminució de les xifres oficials d'homicidis a Buenaventura entre 2021 i 2022, encara que se'n va registrar un nou increment el 2023.⁴²

Segons l'informe de Qualitat de Vida de Buenaventura 2022-2023:

“El 2023, a Buenaventura hi va haver 42 homicidis per cada 100.000 habitants, la qual cosa la converteix en una de les ciutats més violentes del país. El 2022 es van presentar 34 homicidis per cada 100.000 habitants. Tenint en compte el que hem dit anteriorment, es van registrar 8 homicidis més el 2023 que el 2022, la qual cosa equival a un augment del 22,13 % d'un any a l'altre.”⁴³

Paral·lelament, és important assenyalar *“que en municipis com Buenaventura, la falta de denúncia per la desconfiança en les institucions continua afavorint la impunitat i la capacitat institucional de mesurar els fenòmens delictius”*.

A més, aquesta disminució d'homicidis no s'ha reflectit en un canvi profund de les dinàmiques del municipi. En aquest sentit, l'Alerta Temprana de la Defensoría del Pueblo de desembre de 2023:⁴⁴

⁴⁰ Converses que es donen en el marc de la Llei 418 de la pau total.

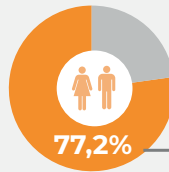
⁴¹ La última notícia que pudimos consultar es de una ampliación de la tregua hasta el 5 de agosto 2024 - “Tregua entre bandas Shottas y Espartanos de Buenaventura se extiende por 90 días”, El Espectador, 6 de maig de 2024.

⁴² La génesis de Los Shottas y Los Espartanos en la ciudad puerto”, Sistema de Análisis de Grupos Armados, UNODC – Oficina de las Naciones Unidas contra la Droga y el Delito, 20 de marzo 2024.

⁴³ Informe de calidad de vida Buenaventura 2022-2023 – Construyendo el futuro con datos”, Buenaventura Cómo Vamos, Agost 2024.



Identifica com a “població en situació de risc” tota la població de la ciutat,



la qual representa el 77,2 % del conjunt de la població del municipi de Buenaventura.



Observa que en el **82%** (112 barris) sobre els **136 barris** de la ciutat hi ha presència comprovada d'actors armats il·legals.



Constata la instauració de fronteres invisibles per la presència simultània de:

Shottas

Espartanos

la qual cosa afecta la lliure mobilitat dels qui viuen en les diferents comunes.



Identifica el **cobrament d'extorsions** com una de les conductes més comunes que vulneren el dret a la llibertat.

Bona part de les disputes entre les bandes de Los Shottas i Los Espartanos tenen a veure amb el control d'aquesta activitat en punts estratègics com:

Places de mercat

Establiments comercials

Molls de cabotatge **en gran manera**



Persisteix l'ús de nens, nenes i adolescents per fer encàrrecs per al grup armat (enviar missatges, transportar encàrrecs, vigilar...).

Els testimonis rebuts durant la visita *in situ* a Buenaventura duta a terme per a aquesta recerca certifiquen la por i l'angoixa en què viu la gent.

“Han disminuït els assassinats, però han augmentat els furts, els atracaments, les extorsions, les desaparicions”, exposa una integrant de l'associació Madres por la Vida. “Les fronteres invisibles ens impedeixen relacionar-nos. Buenaventura està malalta i no només físicament, sinó psicològicament: augmenten els suïcidis de joves, les depressions... És trist”, afegeix una altra dona. L'informe de la Comissió Interètnica de la Veritat hi insisteix: “Així mateix, aquests danys es compliquen amb les restriccions implícites que la violència directa ha deixat al seu pas, com l'establiment de fronteres invisibles, que causen terror en el territori i limiten l'exercici de les pràctiques tradicionals, a través de la cooptació dels espais de trobada i les festes o celebracions de caràcter comunitari i espiritual, i sotmeten la població a constants episodis d'aïllament i tancament.”⁴⁵

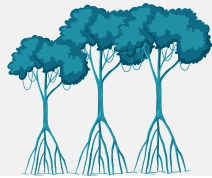
⁴⁴ Alerta Temprana n° 039-2023”, Defensoría del Pueblo, 5 de diciembre 2023.

⁴⁵ Memoria del conflicto en Buenaventura – Un aporte a la construcción de Verdad y Reconciliación”, Comisión Interètnica de la Verdad de la Región del Pacífico, 2020.

De manera reiterada, els testimonis insisteixen que el port i la violència associada els impedeixen implementar les seves formes de vida. La sensació de por és permanent: ja no poden anar a pescar als esteros sense por de convertir-se en una nova víctima de la violència.

Algunes de les activitats que es veuen afectades és la de les dones

“piangüeras”



Elles surten cada dia cap als manglars a extreure les pianguas, mol·luscos que es troben a les arrels i que són característics de la cuina del Pacífic.

Amb gran habilitat, aconsegueixen extreure'ls per comercialitzar-los, de manera que asseguren el manteniment per a la seva família gràcies a aquest ofici ancestral.

Les activitats portuàries, l'onatge generat pels grans vaixells i el dragatge dels esteros estan afectant greument aquesta activitat que permet el manteniment de moltes dones, bona part d'elles caps de família. A això s'hi suma la por diària al que es puguin trobar als manglars (com restes de cossos, bosses d'escombraries amb cadàvers...).

Una dona del barri de San Francisco explica que:

“El barri de San Francisco era un barri bonic, un barri de comunitats desplaçades que havien treballat juntes per tirar endavant. Vam fer nosaltres el reblert, vivíem gràcies a l'estero, pescant piangua, cranc. Fèiem intercanvi, la gent s'ajudava fins i tot a construir les cases. Però el 2007 van arribar comerciants, van començar a matar joves, vam ser desplaçades. Avui continuem vivint amb por”.

Passa el mateix amb aquells que es dediquen a la pesca artesanal:

“El dragatge per al TCBUEN⁴⁶ va pertorbar l'aigua i va afectar els pescadors artesanals. Per a mi preval més el port que les comunitats. El TCBUEN va prohibir als pescadors artesanals pescar on sempre ho feien perquè ara ja hi havia el port, ens disparaven. I això passa amb tots els ports”, explica un pescador.

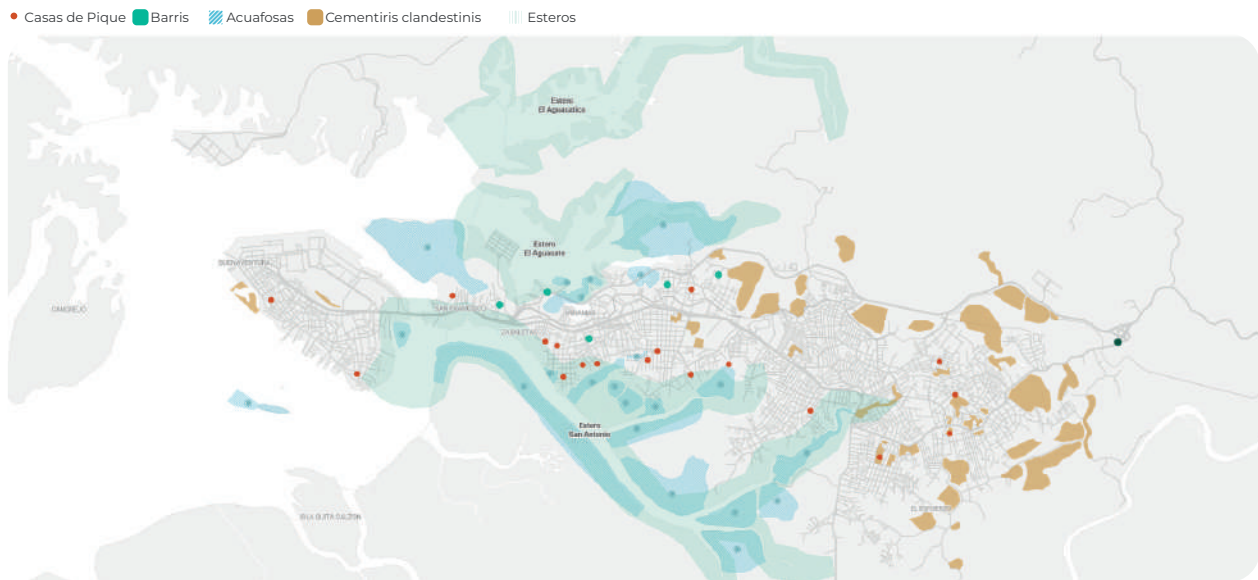
Les mares i pares expressen una preocupació molt gran per les seves nenes i

⁴⁶ El dragatge és l'extracció de sediments i materials del fons marí per augmentar-ne la profunditat, i permetre l'accés i operació segura de grans vaixells en una terminal portuària de càrrega. Sobre el cas TCBUEN, vegeu l'apartat 'Un cas paradigmàtic: el Grup Marítim TCB i el projecte TCBUEN'.

nens. Tenen por que siguin reclutats per ser campaneros (persones que avisen quan algú forà entra en un barri) o mandaderos (els qui fan encàrrecs per als grups, lliuraments de productes, substàncies, etc.), que es vinculin a un grup per falta d'oportunitats, o que siguin víctimes de violència sexual o de tràfic de persones. “Qui pot treu les seves nenes o nens d'aquí, no hi ha oportunitat per a ells, no volem que visquin això”, relata una mare.

Ja el 2021 la Defensoría del Pueblo no descartava que a Buenaventura estiguessin funcionant de nou les “casas de pique” per fer desaparèixer els cossos de persones assassinades.⁴⁷ I així ho van reportar diversos mitjans de comunicació el 2022.⁴⁸ Efectivament, a Buenaventura els homicidis històricament han anat de bracet de la **desaparició forçada**.

En l'actualitat les famílies continuen buscant respostes davant la desaparició dels seus éssers estimats. Les *casas de pique* van ser una de les estratègies per fer desaparèixer les persones, mentre que els esteros van ser utilitzats com a cementiri o com a *acuafosas*. En un article de recerca, el diari El Espectador va identificar 18 casas de pique, nombroses acuafosas (a l'estero de San Antonio i a l'estero del Aguacate, entre d'altres), i diversos cementiris clandestins que assenyalem al mapa següent.⁴⁹



Captura de pantalla d'un mapa elaborat per El Espectador⁵⁰

⁴⁷ Defensoría estudia nueva alerta de riesgo para Buenaventura”, El Tiempo, 2021.

⁴⁸ Buenaventura, ¿revivieron las tenebrosas casas de pique?”, Revista Semana, 2022.

⁴⁹ Los mapas de la desaparición forzada en Buenaventura”, El Espectador, 2021.

⁵⁰ Ibid.

LA VIOLENCIA DE GÉNERO Y CONTRA LA COMUNITAT LGTBIAQ+

Per dimensionar el nivell de la violència basada en gènere a Buenaventura n'hi ha prou de reprendre el que ha expressat la Defensoría del Pueblo a la seva Alerta Temprana:

“La Defensoría té coneixement que, a Buenaventura, tenen lloc la majoria de les formes de violència sexual: violació, esclavitud sexual, abús, assetjament i altres formes d'agressió sexual, com una de les conseqüències més devastadores i generalitzades per a les dones del conflicte armat entre els GAO (Grups Armats Organitzats) i els grups de crim organitzat. Els grups armats sovint utilitzen la violència sexual com a tàctica per infondre por i controlar les comunitats. Entre els anys 2022-2023, el RUV (Registre Únic de Víctimes) va registrar 88 víctimes de delictes contra la llibertat i la integritat sexual durant el conflicte armat a Buenaventura, el 98 % de les víctimes són dones.

La Defensoría ha registrat, precisament, casos en els quals els grups armats sotmeten sexualment les dones joves dels barris quan fan festes i estan en estat d'embriaguesa; igualment, es té informació que alguns serveis i negocis de treball sexual a la ciutat són controlats pels grups de crim organitzat.


Moltes dones són obligades a fer les tasques de cures i tenir fills (sense consentiment) per als capítosts i membres dels grups de crim organitzat i grups armats organitzats”.

L'organització social Caribe Afirmativo, en el seu informe sobre la situació dels drets humans de les **persones LGTBIAQ+** a Colòmbia el 2023,⁵¹ adverteix de “la impossibilitat de conèixer el panorama general sobre la situació de les persones LGTBIAQ+ a Colòmbia; això, per l'absència de dades quantitatives i qualitatives separades correctament respecte de les persones LGTBIAQ+ que van ser víctimes de violències l'any 2023”. És un advertiment necessari per entendre el gran infraregistrament que hi ha per la falta de denúncies, o per la falta d'una sistematització adequada que permeti especificar si es tracta d'un crim contra les dissidències sexuals i de gènere. Amb aquestes premisses, l'informe subratlla que el 2022 “la Unitat per a les Víctimes va registrar 33 persones LGTBIAQ+ com a víctimes de desplaçament i 2 persones com a víctimes de delictes contra la llibertat i la integritat sexual en el context del conflicte armat. Aquestes dades situen Buenaventura com el territori amb el nombre més elevat de desplaçaments forçats el 2023 i el segon en afectacions a la integritat sexual”.

⁵¹ Incontables: sin registro, no hay memoria”, Caribe Afirmativo, 2024.

Un altre dels temes que ha estat esmentat per totes les persones entrevistades, tant del moviment social com de les institucions, ha estat **l'extorsió** exercida per part dels actors armats. Si bé les xifres oficials de denúncies mostren una tendència a la disminució (158 casos el 2023 davant dels 218 el 2022), això no sembla un reflex de la realitat. L'informe de “Buenaventura Cómo Vamos” especifica que “cal esmentar la distorsió que pot causar el fet que el ciutadà o l'entitat que pateix aquest flagel no ho reporti o ho denunciï”.⁵²

La Defensoría del Pueblo estima que les **extorsions generen al mes al voltant de de mig milió d'euros**

 Tota la població és objecte d'extorsió:

- Petits negocis
- Venda ambulant
- Persones desplaçades
- Pescadors artesanals
- Molls de cabotatge

No obstant això, cap informe assenyalava possibles fets d'extorsió contra les grans empreses portuàries.

Les persones entrevistades han ressaltat de manera unànime que “és impossible que aquí algú no pagui extorsió, o paguen extorsió, o paguen protecció, però paguen”.

Enfront d'aquesta situació, diversos governs que s'han succeït en el temps han implementat estratègies de militarització. Sobre aquest tema, una integrant de Madres por la Vida exposa que “posar més militars no serveix, els interessos són d'allà, de Cali, de Bogotà, de Medellín, l'única cosa que volen és posseir la terra”.

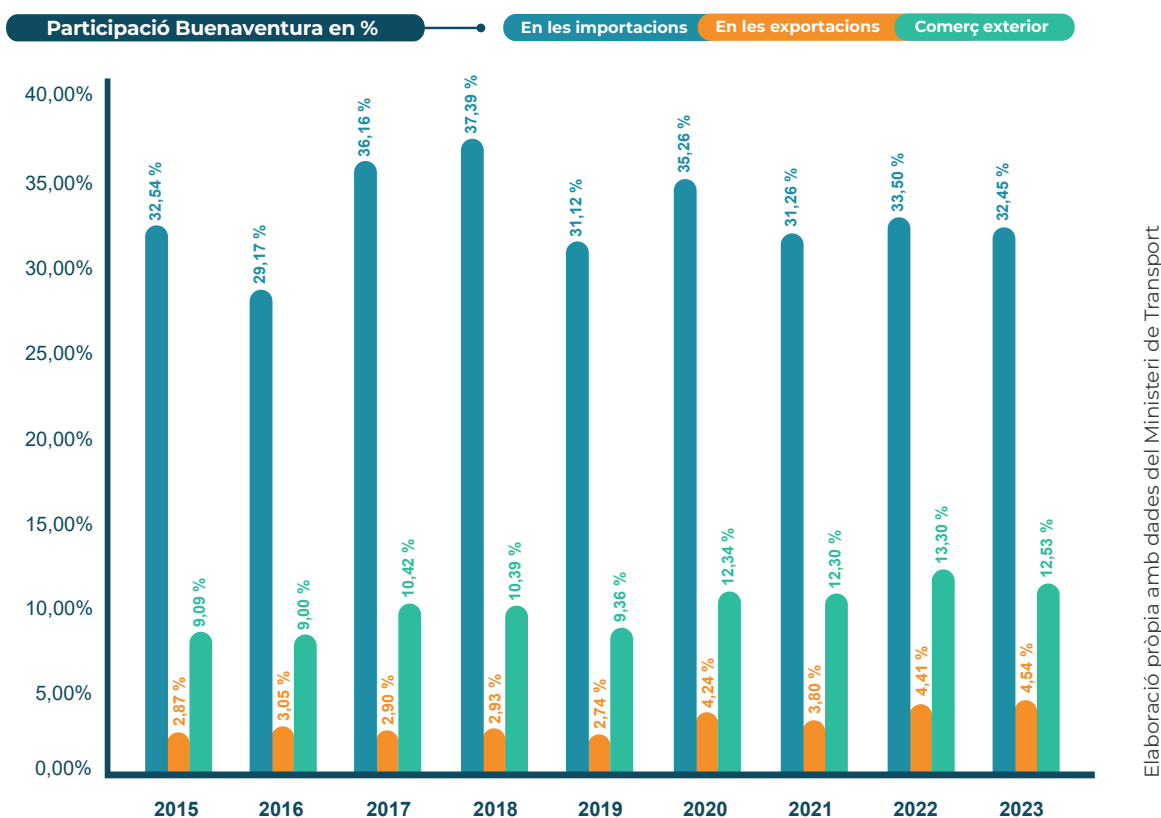
Aquest testimoni ens retorna a l'element clau dels interessos econòmics. Cal reiterar que la violència a Buenaventura té un objectiu concret: el control territorial amb vista a aprofitar-se dels projectes econòmics legals i il·legals. Aquesta afirmació és descriptiva de la realitat tant del nucli urbà com de la zona rural.

. En aquest sentit, un habitant del Naya aclareix: “Als territoris no es respecta la gent, els actors armats fan mineria a gran escala en contra de l'opinió de les persones del territori, i qui s'hi oposa es veu amenaçat, i se n'han d'anar del territori.”

⁵⁰ Informe de calidad de vida Buenaventura 2022 – 2023”, Programa Buenaventura Cómo vamos , 2024.

EL “DESENVOLUPAMENT” DE BUENAVENTURA

Segons les dades públiques presentades pel Ministeri de Transport en els seus butlletins estadístics de trànsit portuari a Colòmbia, Buenaventura és el port nacional més important en termes d'importacions. Efectivament, entre 2015 i 2023 ha registrat una mitjana de 13.100.000 tones, la qual cosa representa el 33,14 % de les importacions nacionals (el segon port en termes d'importacions és el de Cartagena, que ha mobilitzat menys de 9.800.000 tones de mitjana en el mateix període de temps). Pel que fa a les exportacions, el panorama és molt diferent, ja que representa entre el 2,87 % el 2015 i el 4,54 % el 2023 de les exportacions en l'àmbit nacional. És important ressaltar que el seu paper en les importacions és el d'un port molt rellevant a Colòmbia en termes de recaptació duanera.

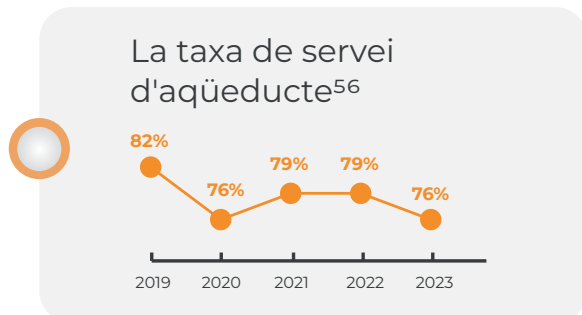
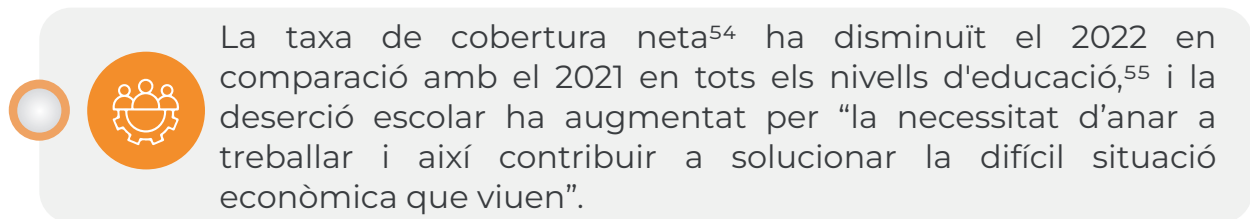


Com que es tracta d'un dels ports més importants del país, i per descomptat el més gran de la costa del Pacífic, amb facilitat de connexió amb les principals ciutats de l'interior (Bogotà, Medellín i Cali), Buenaventura ha estat sovint objecte de plans d'expansió (expansió del port, expansió de l'aeroport, expansió de la infraestructura per al turisme, etc.).

Els principals plans d'expansió van ser represos en el Pla mestre Buenaventura 2050 que inclou una sèrie de projectes alguns dels quals s'han dut a terme, mentre que d'altres han estat abandonats i n'hi ha que estan projectats per al futur pròxim sense que hi hagi una informació clara entre la població. Entre aquests projectes hi ha l'ampliació de la Sociedad Portuaria Regional, el dic portuari Bahía de la Cruz i complex turístic i hotel·ler, la Via Alterna-Interna, l'ampliació del TCBUEN, els projectes turístics de Bahía Málaga i les platges, entre d'altres. Tots aquests interessos econòmics representen una crida a possibles inversors internacionals.

Però, què vol dir aquest “desenvolupament” econòmic per a la població de Buenaventura?

Segons l'informe sobre la qualitat de vida a Buenaventura:⁵³



⁵³ Ibid.

⁵⁴ Aquesta taxa mesura la proporció d'estudiants matriculats en un nivell educatiu específic que tenen l'edat teòrica corresponent a aquest nivell.

⁵⁵ Preescolar, primària, secundària i educació mitjana.

⁵⁶ A Colòmbia el servei d'aqüeducte és el servei públic que consisteix en la distribució d'aigua apta per al consum humà.

Segons l'Alt Comissionat de Nacions Unides per a Persones Refugiades (ACNUR), a Buenaventura el “80,6 % (d'habitants) viuen en condicions de pobresa; i el 43,5% viuen en condicions d'indigència”. A més, existeix un “índex estimat de desocupació del 29 %, i de subocupació del 35 %, a més d'uns precaris índexs de cobertura en educació i serveis públics, i un dèficit qualitatiu en habitatge pròxim a les 30.000 unitats”⁵⁷

Per a la Comissió per a l'Esclarament de la Veritat (CEV), “Buenaventura, malgrat ser al Valle del Cauca, té una pobresa multidimensional tres vegades més gran que el Valle i dues vegades la del país”.⁵⁸

Més enllà d'aquestes xifres, les persones entrevistades relaten que no perceben en les seves vides un impacte positiu del desenvolupament del port, dels hotels i de les infraestructures: “Només pensen en el port”, assenyala un habitant de Buenaventura. Totes les persones confirmen que mentre “al port i la zona dels hotels l'aigua arriba cada dia, a tota hora, per als habitants de les comunes l'aigua arriba poques vegades a la setmana, unes hores”.

Totes les persones entrevistades van afirmar també que la majoria de les ocupacions del port no estan adreçades a la població local: “No ens contracta el port, hi ve a treballar gent de fora”. Per a la població de Buenaventura només queden les feines poc qualificades.

El Centre de Memòria Històrica en el seu informe assenyala que “es manifesta que del 95 per cent de l'economia n'està exclòs el nadiu”. Segons el Procés de Comunitats Negres (PCN), “és evident que existeix un racisme estructural”.

El mateix Grup de Treball d'Experts/es de les Nacions Unides sobre Afrodescendents, després de la seva visita a Colòmbia al maig del 2024, insisteix en la seva declaració final sobre l'existència del racisme estructural a Colòmbia: “El racisme i la discriminació racial, ancorats en el llegat de l'esclavitud i el colonialisme, han invisibilitzat els afrodescendents, de manera que els ha confinat i diasporitzat a zones de sacrifici racial”.⁵⁹

La població local reitera que “no els importem”. I té la convicció que la violència ha estat un element clau que ha permès implementar els projectes econòmics del port.

⁵⁷ ¿Cómo romper las trampas de pobreza en Buenaventura?, PNUD.

⁵⁸ ¿Por qué persiste la violencia en Buenaventura?, Comisión de la Verdad, 2021.

⁵⁹ Declaración de fin de misión del Grupo de Trabajo de Expertos de las Naciones Unidas sobre los Afrodescendientes tras su visita a Colombia (15-24 de mayo de 2024), con sus conclusiones y recomendaciones preliminares”, HCHR, 2024.

En aquest sentit, una dona assenyala que *“estem convençudes que van inundar els barris Cristo Rey i Balboa per desplaçar la gent i instal·lar-hi el port”; una altra afegeix: “Desplacen la gent del Calima el 2001 i el 2003 per instal·lar-hi el port Aguadulce”.*

En el seu informe, la Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia va arribar a la mateixa constatació: *“Les comunitats observen com els fets de violència que han esdevingut i continuen esdevenint en el seu territori estan associats també al projecte d'expansió i creixement del port. La comunitat ha vist com en múltiples ocasions aquesta necessitat d'implementar els negocis propis de l'activitat portuària només era possible després de desplaçar violentament les persones que hi vivien”.*⁶¹

El mateix afirma l'investigador Arley Sinisterra Micolta: *“Amb la construcció i el funcionament de la terminal portuària TCBuen, que va afectar els barris La Inmaculada i Santa Fe, tots dos de la comuna 5, la infraestructura del port va desplaçar al voltant de 25 habitatges del barri, i el va voltar amb grans murs que només proporcionen seguretat a les seves instal·lacions”.*⁶²

Per part seva, el Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) subratlla la discriminació que pateix la població de Buenaventura: *“Buenaventura és un municipi de paradoxes. És un dels que genera més recursos a la nació, però on hi ha més quantitat de persones pobres; és el més ric en recursos hídrics, però el que té la cobertura més baixa d'aqüeducte; és exuberant en la seva riquesa cultural, però presenta els indicadors d'educació més qüestionables; és abundant en biodiversitat, però té la proporció més elevada de població infantil en situació de desnutrició”.*⁶³

En resum:

*“Per això, el procés de desterritorialització material i immaterial que s'evidencia sota els efectes de l'economia portuària i el conflicte armat fa de Buenaventura un lloc en el qual viure es tradueix a resistir”.*⁶⁴

⁶⁰ Els barris Cristo Rey i Balboa, localitzats a la riba de l'estero el Pailón i la via Simón Bolívar, van desaparèixer el 1939 per l'expansió del port. “Conflicto territorial por usos del suelo en el distrito de Buenaventura: territorio en mutación” Arley Sinisterra Micolta, 2022.

⁶¹ Asedio a las comunidades: los impactos de una empresa catalana, Grup TCB, en Buenaventura, Colòmbia”, Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia, 2015.

⁶² “Conflicto territorial por usos del suelo en el distrito de Buenaventura: territorio en mutación” Arley Sinisterra Micolta, 2022.

⁶³ Hacia un Valle del Cauca incluyente y pacífico: Informe Regional de Desarrollo Humano 2008”, PNUD, 2008.

⁶⁴ Memoria del conflicto en Buenaventura – Un aporte a la construcción de Verdad y Reconciliación”, Comisión Interétnica de la Verdad de la Región del Pacífico, 2020.

INTERESSOS ECONÒMICS D'EMPRESSES ESPANYOLES

Per la seva posició geoestratègica, la regió de Buenaventura rep evidents interessos per part de poders econòmics de tot el món. Les empreses transnacionals amb seu matriu a l'Estat espanyol no són alienes a aquest interès. A continuació es presenta la informació trobada sobre aquest tema durant aquest treball de recerca. Tenint en compte les dificultats trobades, cal assenyalar que el que s'exposa en aquest capítol no pretén ser una anàlisi exhaustiva, sinó que procura mostrar casos que exemplifiquen la presència econòmica d'empreses espanyoles a Buenaventura.

Terminals del port de Buenaventura: Grupo Ership com a accionista de COMPAS

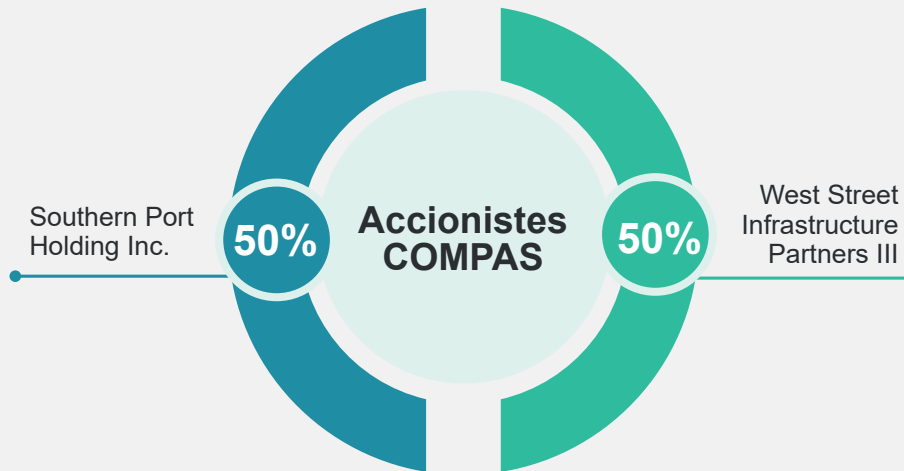
El grup Compas compta amb dues terminals a Buenaventura:⁶⁵

- Una terminal localitzada dins de la Sociedad Puerto Industrial Aguadulce (SPIA) a Buenaventura especialitzada en carbó, acer, granel comestible, granel no comestible i càrrega general. Compta amb una capacitat de mobilització de 2.500.000 tones anuals.

“És la terminal més moderna del Pacífic colombià, gràcies al seu sistema mecanitzat per al carregament de carbó i el descarregament de granel alimentosos. Té la capacitat de rebre vaixells de fins a 80.000 tones i compta amb una profunditat de 15 metres en baixa marea. Disposa d'una carretera de 21,5 km que connecta la terminal amb la via que condueix de Buenaventura a Cali, per la qual cosa no cal entrar a les zones urbanes del districte.”

- Una terminal al port de la Sociedad Portuaria Regional de Buenaventura (SPRBUN) a l'illa Cascajal especialitzada en la mobilització, emmagatzematge i despatx de grans alimentosos i carbonat de sodi. Té una capacitat de mobilització d'1.300.000 tones anuals i una capacitat d'emmagatzematge de càrrega a granel de 59.000 tones per a granel comestible i de 25.000 tones per a no comestible (carbonat de sodi).

⁶⁵ Informació tècnica de les terminals de recollida de la pàgina web del grup Compas. Segon enllaç de la pàgina web del grup Compas



Adaptat de: Gràfic de la pàgina web de Compas S.A.
<https://www.compas.com.co/es/gobierno-corporativo>

Tal com es pot observar al gràfic, Southern Port Holding Inc., conformat per la família Echavarría Obregón i el Grupo Ership d'Espanya,⁶⁶ comparteix el domini de Compas amb el fons d'inversió administrat per la divisió de Banca de Negocis de Goldman Sachs - West Street Infrastructure Partners III (WSIP).

El Grupo Ership va ser constituït el 1989 com a resultat de la fusió de dues empreses: Transportes, Aduanas y Consignaciones, S.A. (TAC), fundada l'any 1927 a Barcelona, i Auxiliar de Transportes Marítimos, S.A. (AUXTRAMARSA), fundada l'any 1957 a Madrid. En els seus inicis ERSHIP, S.A. comptava amb accionistes externs, i cotitzava a la Borsa de Barcelona. Entre aquests figurava, com a minoritari, el grup familiar ALVARGONZÁLEZ que, posteriorment, adquiriria la totalitat del seu capital.⁶⁷ La seva seu és a Madrid (Lagasca, 88 - 28001 Madrid). Avui no sembla cotitzar en borsa. Ership té presència en nombrosos ports de l'Estat espanyol com el port de Barcelona i el de Tarragona.

*“Ership Grupo és una empresa familiar de tradició marítima fundada fa més de 135 anys. El grup està especialitzat en operacions portuàries, armadors i operadors de vaixells, brokers de noliejaments, consignacions, forwarding i agents de duanes”.*⁶⁸

⁶⁶ Fondo de inversión administrado por Goldman Sachs es el nuevo socio de Compas”, Mundo Maritimo, 2017.

⁶⁷ Clúster Marítimo Español – Socio Ership.

⁶⁸ Pagina web del Grupo Ership.

Present en diversos ports de l'Amèrica Llatina, Ership té presència en nombrosos ports a Colòmbia a més de Buenaventura, a través de la companyia Compas S. A. (a Buenavista / Cartagena; Cartagena de Indias / Cartagena, Barranquilla; Tolú; Tamalameque).

La seva arribada a Colòmbia el 2004 va marcar la seva expansió internacional a través de l'empresa Compas.⁶⁹

Fins a la seva defunció a l'octubre del 2024, Gonzalo Alvargonzález Figaredo, conseller delegat del grup Alvargonzález, assumia la presidència del grup Compas.⁷⁰ Alvargonzález S.A. és la societat matriu del grup, de la qual formen part Ership i Naviliera Alvargonzález.

Agents de càrrega: TIBA Colombia

Segons la informació disponible a la seva pàgina web,⁷¹ TIBA pertany al grup Romeu⁷² i s'ha consolidat com el primer transitari i operador logístic d'origen espanyol al món. El grup Romeu va néixer a la fi del segle XIX amb una petita activitat de transport marítim entre Tarragona i Eivissa, i es va desenvolupar ràpidament durant la segona meitat del segle XX. El seu capital està totalment en mans de la família Romeu, diversos membres de la tercera, quarta i cinquena generacions estan al Consell d'Administració. Els orígens de Romeu es remunten al 1869 a Tarragona. TIBA va néixer el 1975 per oferir una àmplia gamma de serveis com a transport internacional (marítim, aeri i terrestre), serveis duaners, logística integral (emmagatzematge, distribució i gestió de la cadena de subministrament), assegurances de mercaderies, etc.

A Espanya, entre altres activitats, TIBA compta amb terminals de contenidors a València, Màlaga i Castelló, de granel sòlids a Santander, Sagunt i Tarragona, i de granel líquids a Barcelona. La seu principal està situada al port de València. En l'àmbit internacional té presència, a més de Colòmbia, en nombrosos països com Portugal, Bèlgica, el Marroc, Algèria, Tunísia, Angola, Cap Verd, els Estats Units, Mèxic, Veneçuela, Cuba, el Brasil, l'Argentina i la Xina.

A Colòmbia TIBA compta amb terminals a Barranquilla, Bogotà, Buenaventura, Cali, Cartagena i Medellín. Les oficines de TIBA a Buenaventura es troben a l'illa Cascajal. Va arribar a Colòmbia el 2020 i va prendre el control del grup colombià Bemel,⁷³ en va canviar la denominació a TIBA Colombia l'any 2022.⁷⁴

⁶⁹ Pàgina web del Grupo Ership.

⁷⁰ Fue reemplazado por Gabriel Echavarría Obregón.

⁷¹ Pàgina web del Grupo TIBA.

⁷² ROMEU.

⁷³ TIBA amplia su presencia en Latinoamérica invirtiendo en Colombia", Tiba, 2020.

⁷⁴ Bemel ahora es TIBA. Oficializamos TIBA en Colombia", Tiba, 2022.

Infraestructura viària: Sacyr

El port de Buenaventura, més enllà de les seves terminals i els seus agents de càrrega, necessita infraestructures al voltant per al transport dels contenidors de mercaderies. Per això, la carretera que permet connectar Buenaventura amb centres importants com Cali, Bogotá i Medellín és extremament important.

L'any 2022, l'empresa espanyola Sacyr va guanyar el contracte de concessió del **corredor viari Buenaventura–Loboguerrero–Buga** a Colòmbia.⁷⁵ Tal com recull la seva pàgina web, “la concessionària Unión Vial Camino del Pacífico, conformada 100 % per la companyia Sacyr Concesiones, n’és l’encarregada del finançament, realització dels estudis i dissenys definitius, la gestió social, ambiental i predial, així com la construcció, rehabilitació, millora i posada a punt. Igualment, de l’operació i manteniment dels 128 km del corredor viari Buenaventura – Loboguerrero – Buga al departament del Valle del Cauca, sud-occident de Colòmbia”. L’objectiu primordial del projecte és connectar el port marítim de Buenaventura amb l’interior del país.

El grup Sacyr està especialitzat en infraestructures amb presència en els segments de la construcció (Sacyr Ingeniería y Infraestructuras), concessions d’infraestructures (Sacyr Concesiones) i prestació de serveis (Sacyr Servicios). La seva divisió de construcció, Sacyr Ingeniería y Infraestructuras, és una de les empreses constructores més grans de l’Estat espanyol i dels països de l’OCDE. Tal com assenyalava la seva pàgina web, cotitza “al mercat continu espanyol, concretament a les borses de Madrid, Barcelona, Bilbao i València”. Igualment, forma part de diversos índexs borsaris de referència, entre els quals l’IBEX-35 (principal índex borsari de referència de la borsa espanyola).

El projecte de finalització de la doble calçada Buga – Loboguerrero – Buenaventura consta de 21 unitats funcionals dividides al llarg dels 128 km que es diferencien segons la tasca a executar en el termini de l’etapa de construcció.



Captura de pantalla presa de la pàgina web de l’empresa de Sacyr – Unión Vial Camino del Pacífico: <https://caminodelpacifico.com/proyecto>

⁷⁵ Sacyr gana una concesión en Colombia de 900 millones de euros”, Cinco Días, 2022.

⁷⁶ Pàgina web del grup Sacyr.

Un cas paradigmàtic: el Grup Marítim TCB i el projecte TCBUEN

Es tracta d'un cas paradigmàtic per dues raons:

Es tracta d'un projecte que va comptar amb la participació d'una empresa transnacional catalana que va generar una gran controvèrsia i va ser molt documentat a través de diversos informes cap a l'any 2015. D'aquests informes, assenyalem en particular:

- El que va dur a terme la Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia: *“Setge a les comunitats – Els impactes d'una empresa catalana, Grup TCB, a Buenaventura, Colòmbia”*.
- L'informe del Centre Nacional de Memòria Històrica *“Buenaventura: un puerto sin comunidad”* que va incloure la Terminal de Contenidors de Buenaventura (TCBUEN) com un dels casos de l'informe.

El Grup Marítim TCB va ser adquirit per APM Terminals l'any 2016, posteriorment a la publicació d'aquests informes.

Sense estendre'ns aquí en totes les aportacions d'aquests dos informes, és rellevant subratllar que tots dos estudis identifiquen impactes negatius del TCBUEN sobre les comunitats pròximes i, principalment, dels barris La Inmaculada i Santa Fe a la comuna 5. Assenyalen la destrucció de les fonts d'ingrés de la població, la contaminació ambiental, la pèrdua de territoris que les comunitats utilitzaven, la deterioració d'habitatges, l'augment de la violència per la disputa de territoris estratègics per al desenvolupament del megaprojecte portuari de TCBUEN, i la desaparició de fosses comunes arran del projecte.

En aquest sentit, l'informe de la Taula ressalta:

“Al febrer de 2005 la companyia va començar els tràmits per construir TCBUEN. Dos mesos després, el 19 d'abril, una horrible massacre va sacsejar la comuna 5. Dotze joves dels barris de Punta del Este,⁷⁷ Santa Cruz i Palo Seco van ser convidats a jugar un partit de futbol a Puerto Dagua. Els van prometre guanyar 200.000 pesos si guanyaven. El partit mai es va celebrar. Els cossos d'onze d'aquests joves van ser trobats sense vida l'endemà passat a la rodalia de l'aeroport amb signes de tortura, cremades amb àcid i trets al cos”.

⁷⁷ Massacre prèviament esmentada i detallada en l'apartat 'La massacre de Punta del Este - Buenaventura'.

“A partir del 2006 la violència es va intensificar a la comuna 5. El barri de La Inmaculada es va convertir en un dels sectors més violents de la zona urbana de Buenaventura. La intensitat de la violència al barri es va manifestar a través d'amenaçes, desaparicions, desplaçaments massius, violacions sexuals, assassinats selectius i massacres. La Inmaculada va ser en poc temps estigmatitzada amb la marca de la violència. Només el nom causava terror. Cap desconegut podia entrar al barri. Testimoniatsges de persones que vivien al barri revelen que a partir del 2006 van començar a arribar-hi homes desconeguts, fortament armats, que van començar a controlar la vida social, cultural i econòmica de tot el barri”.

Sobre aquest tema, una dona entrevistada afegeix que *“ningú s'atreveia a mirar cap a La Inmaculada i quan l'onada de violència va baixar i ens en vam voler adonar, el moll de TCBUEN ja estava fet.”*

El 2016 la companyia holandesa APM Terminals va completar l'adquisició del 100 % del Grup Marítim TCB per un total de 1.000 milions de dòlars (911 milions d'euros), segons la informació pública accessible.

És indispensable que es duguin a terme les recerques necessàries per aclarir les possibles responsabilitats de l'empresa TCBUEN, tenint en compte que pot tenir responsabilitat per accions directes o per haver-se aprofitat del context de violència per als seus interessos econòmics. A pesar que l'empresa, en aquell moment catalana, hagi estat adquirida per capital holandès, cal preguntar-se:

Quines accions hauria de dur a terme l'Estat espanyol i Catalunya per exigir responsabilitats pel que fa als impactes i possibles violacions als drets humans derivats de la construcció i implementació del projecte TCBUEN quan estava en mans del Grup Marítim TCB?

Altres empreses que hi han mostrat interès

Els interessos de les grans corporacions estan en permanent moviment i, al llarg dels últims anys, altres empreses espanyoles han mostrat interès en la ciutat, el port i els voltants de Buenaventura, i probablement d'altres també ho faran. Per això, l'objectiu d'aquest informe és alertar sobre els riscos associats, perquè les institucions de l'Estat espanyol posin en marxa mètodes clars, eficaços i transparents que assegurin que els projectes en els quals participen empreses espanyoles a Buenaventura es duguin a terme amb total respecte als drets humans.

A continuació s'esmenten dos casos que exemplifiquen l'interès d'empreses espanyoles en activitats a Buenaventura:

Segons el diari El País, el 2012 “la companyia ibèrica Equipo Sur, dedicada a la fabricació d'equips per a la recollida d'escombraries, està interessada a crear empresa a Buenaventura i, si es concreten alguns acords amb el municipi, instal·laran una fàbrica que serveixi per assortir el mercat colombià”.⁷⁸ De la informació trobada se'n desprèn que l'empresa no va prosperar i va tancar les portes el 2021.

Al desembre del 2019, Corficolombiana (empresa colombiana que s'ocupa de solucions financeres) i AENA (empresa pública espanyola) van presentar una proposta d'ampliació i desenvolupament de l'aeroport de Buenaventura.⁷⁹ AENA va anunciar la seva sortida definitiva de Colòmbia per al 2024.⁸⁰ No obstant això, segons la informació consultada en la seva pàgina web al setembre del 2024, AENA continua tenint la participació del 50 % d'Aerocali.

Més enllà del port: la presa d'Anchicayá, anteriorment a càrrec d'Unión Fenosa

Al departament del Valle del Cauca s'hi troba la conca del riu Anchicayá, que limita amb el riu Dagua, el riu Raposo, l'oceà Pacífic i els municipis de Buenaventura i Dagua. Allà, enmig del Parc Nacional Natural Farallones de Cali, va ser construïda la central del Baix Anchicayá el 1956. Al llarg dels anys ha estat en mans de diferents empreses: “Va ser operada per la Corporación Autónoma Regional del Valle del Cauca i més tard va passar a l'empresa espanyola Unión Fenosa, que la va vendre el 2009 al Sindicato Antioqueño, operada per l'Empresa d'Energía del Pacífic, avui per CELSIA”⁸¹

Unión Fenosa és un grup empresarial espanyol. El 2005 el seu primer accionista va passar a ser el grup ACS (grup espanyol operador i proveïdor global d'infraestructures). Posteriorment, les accions d'ACS van ser adquirides per Gas Natural, que va operar posteriorment com a Naturgy. Al setembre del 2009, es va dissoldre oficialment Unión Fenosa i les accions de la nova companyia Naturgy van ser admeses a cotització; és a dir, es va autoritzar que es poguessin comprar i vendre en un mercat borsari oficial.

El 2001, mentre Unión Fenosa operava la presa, i després de diversos anys d'un manteniment deficient i de l'acumulació de sediments, l'empresa va prendre la decisió d'obrir les comportes i vessar tot el llot al riu Anchicayá, aigües avall.

⁷⁸ Empresa española quiere asentarse en Buenaventura”, El País, 2012.

⁷⁹ Aeropuerto Gerardo Tobar López, Actualización del Plan Maestro Aeroportuario, Resumen Ejecutivo”, Corficolombiana y AENA, 2019.

⁸⁰ Aena se despide de sus aeropuertos en Colombia tras un cuarto de siglo”, Expansión, 2024.

⁸¹ La historia de cómo una hidroeléctrica acabó con el río Anchicayá, en Buenaventura”, El Espectador, 2021.

“El 21 de juliol de 2001, l'Empresa de Energía del Pacífico S. A. E.S.P.- EPSA va fer una descàrrega il·legal de llots d'una de les seves preses sobre el riu Anchicayá. Segons EPSA, la descàrrega va ser d'aproximadament 500.000 metres cúbics de llot. Aquest vessament de llots ocasionat per l'obertura de les comportes de la presa d'EPSA a l'Anchicayá va causar una sèrie de perjudicis materials i immaterials al llarg d'aproximadament 60 km a banda i banda del riu que va afectar 15 comunitats i aproximadament 3.087 habitants. Aquest vessament no només va afectar la comunitat en el moment del vessament inicial, sinó que ha estat afectant la comunitat des de llavors”⁸². Energía del Pacífico (EPSA) era una empresa colombiana que pertanyia a Unión Fenosa.⁸³

Les comunitats van emprendre una lluita judicial per veure reconeguts els seus drets. A Buenaventura, una representant d'una organització ambiental desplaçada del riu Anchicayá relata que *“el 2000 es va produir la massacre de Sabaletas per part dels paramilitars del Bloque Calima.⁸⁴ L'empresa ja hi era present i no va tenir problemes amb els paramilitars. Ens van massacrar, ens desplaçem i el 2001 l'empresa obre les comportes, inunda el riu de llot, els cultius, les nostres terres. Per a mi va ser un ecocidi”*.

El 2022, davant les amenaces cap a líders socials, les comunitats del riu Anchicayá van expressar temor enfront d'una possible repetició de la tragèdia:

“Hi ha un temor latent que es repeteixin els fets del passat. Les comunitats temen una nova massacre com l'ocorreguda la matinada de l'11 de maig de l'any 2000 a Sabaletas. I que s'esdevingui novament la tragèdia ambiental del 2001, pel fet que actualment la hidroelèctrica té més sediment del que va buidar fa vint anys i es desconeix quin serà el procediment per evacuar-lo”⁸⁵

En conclusió, es pot afirmar que Buenaventura i la seva regió són d'interès per a les empreses de l'Estat espanyol que operen en nombrosos sectors econòmics: construcció, estructura viària, ports, turisme, hostaleria, viatges, sector bancari, etc. Per això, és necessari no limitar-se a analitzar els actors econòmics presents en l'actualitat, sinó que cal així mateix considerar altres actors econòmics que podrien estar interessats a entrar a la regió de Buenaventura, per prevenir possibles violacions dels drets humans i impactes ecosocials.

⁸² Evaluación Económico-Ecológica de los Daños en el Río Anchicayá producidos por la CH Anchicayá, 2013, obtenido de “Anchicayá: La dignidad del río, es la dignidad de los pueblos”, Jeimy Johanna Ospina.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Vegeu en aquest informe l'apartat sobre 'La massacre de Sabaletas'

⁸⁵ Otro golpe a la organización étnico territorial de Buenaventura”, PARES Fundación Paz y Reconciliación.

ELS RISCOS EXISTENTS EN TERMES DE VIOLACIONS DE DRETS HUMANS, GOVERNANÇA I DEMOCRÀCIA

Durant les últimes dècades, regular l'acció de les empreses transnacionals en relació amb els seus possibles impactes en els drets humans ha estat un tema central en l'agenda d'organitzacions socials i institucions. En aquest sentit, s'han impulsat diferents iniciatives amb enfocaments i propostes diversos, l'abast de les quals per abordar una problemàtica que és estructural s'ha mostrat fins avui insuficient.

Els acords voluntaris com els Principis rectors sobre empreses i drets humans de l'ONU⁸⁶ o les Línies Directrius de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) per a Empreses Multinacionals sobre Conducta Empresarial Responsable,⁸⁷ s'han mostrat ineficaces per garantir el respecte als drets humans en el context d'implementació de megaprojectes corporatius.

L'ONU, en els seus Principis rectors, reconeix que la deguda diligència en matèria de drets humans *“ha d'abastar les conseqüències negatives sobre els drets humans que l'empresa hagi provocat o contribuït a provocar a través de les seves pròpies activitats, o que guardin relació directa amb les seves operacions, productes o serveis prestats per les seves relacions comercials”*.⁸⁸ I aclareix que *“des de la perspectiva d'aquests Principis rectors, les «activitats» d'una empresa inclouen tant les seves accions com les seves omissions”*.

Hi ha dos punts més dels Principis rectors que convé ressaltar:

“el procés de deguda diligència en matèria de drets humans ha de posar-se en marxa al més aviat possible quan s'empren una nova activitat.”

“poden plantejar-se qüestions de complicitat quan una empresa contribueix o sembla contribuir a les conseqüències negatives sobre els drets humans causades per altres parts. La complicitat té una accepció jurídica i una altra de no jurídica. En la seva accepció no jurídica, les empreses poden ser considerades “còmplices” d'actes comesos per una altra part, per exemple, quan semblen beneficiar-se d'una infracció comesa per aquesta altra part.”

⁸⁶ Principios rectores sobre las empresas y los derechos humanos”, HCHR, 2011.

⁸⁷ Líneas Directrices de la OCDE para Empresas Multinacionales sobre Conducta Empresarial Responsable”, OCDE, edición 2023 .

⁸⁸ ohchr.

No obstant això, el caràcter voluntari de la norma implica que aquests elements, lluny de permetre l'exigibilitat jurídica, no siguin més que recomanacions a les empreses, sense que es proposi l'adopció d'un marc normatiu efectiu per garantir els drets humans.

Davant dels acords voluntaris, resulta fonamental impulsar normes vinculants que estableixin mecanismes de control de caràcter fort i obligacions extraterritorials efectives per a les grans empreses. Com recull l'Observatori de Multinacionals a l'Amèrica Llatina (OMAL):

“A més de crear normes nacionals i internacionals obligatòries per a les persones físiques i jurídiques, han de regular-se obligacions específiques de les empreses transnacionals amb relació al respecte de tots els drets humans, socials i mediambientals. És a dir, d'aquells drets reconeguts en instruments jurídics internacionals que formin part de l'ordenament intern estatal, regional i internacional, tenint en compte la seva naturalesa universal, indivisible, interrelacionada i interdependent. Cal, per tant, un marc normatiu que obligui les grans corporacions a reconèixer que els drets humans tenen preeminència sobre els seus interessos econòmics privats.”⁸⁹

La nova directiva de la Unió Europea sobre diligència deguda de les empreses,⁹⁰ que va entrar en vigor el 25 de juliol del 2024, avança en la creació de normatives vinculants. No obstant això, la seva aplicació es relaciona amb l'elaboració de plans de risc que les empreses duren a terme de manera unilateral, de manera que es limita l'abast del que és jurídicament exigible a les empreses.

Els instruments actualment vigents en l'àmbit global, per tant, estan basats en un enfocament soft law que obstaculitza l'exigibilitat, l'accés a la justícia i la reparació per a les comunitats afectades per les activitats de les grans corporacions. Per això, avançar cap a un control normatiu fort que reafirmi la primacia dels drets humans sobre els interessos econòmics hauria de ser una de les prioritats dels estats.

En qualsevol cas, a l'empara de la normativa vigent, la finalitat d'aquest informe és assenyalar els riscos en els quals poden incórrer les empreses espanyoles presents a Buenaventura. La implementació de megaprojectes corporatius, especialment a Buenaventura, comporta nombrosos riscos pel que fa a possibles vulneracions de drets humans, la qual cosa hauria d'obligar les empreses a prendre mesures abans d'iniciar un projecte, i l'Estat espanyol a fer-ne un seguiment rigorós.

⁸⁹ Diligencia debida, cuando la unilateralidad se vuelve la norma”, Juan Hernández Zubizarreta, Erika González y Pedro Ramiro (publicado en El Salto, 17 de marzo de 2021).

⁹⁰ Directiva (UE) 2024/1760 del Parlamento Europeo y del Consejo, de 13 de junio de 2024, sobre diligencia debida de las empresas en materia de sostenibilidad y por la que se modifican la Directiva (UE) 2019/1937 y el Reglamento (UE) 2023/2859”, Gobierno de España, Boletín Oficial, 2024.

És important especificar que el context de conflictes armats a Colòmbia, la situació específica de Buenaventura, les sistemàtiques violacions dels drets humans, les massacres, les desaparicions forçades i altres crims són coneguts públicament. Són nombrosos els informes de diferents organismes i organitzacions, tant nacionals com internacionals, que donen compte d'aquestes situacions.

“Des de l'any 2001 fins al 2021, la Defensoría del Pueblo ha emès un total de 13 documents d'advertiment per al districte de Buenaventura, juntament amb una varietat de Notes de Seguiment amb les quals es va actualitzar el risc que prèviament s'advertia o anunciava. El contingut i l'anàlisi d'aquests documents permeten evidenciar com, des de fa almenys quaranta anys, la violència del conflicte armat ha estat present i ha generat riscos sobre la població civil, a causa de les accions de diferents actors armats il·legals.”⁹¹

Quins riscos hi podem identificar?

A continuació s'identifiquen alguns riscos concrets, encara que no de manera exhaustiva, que podrien estar relacionats amb els interessos econòmics d'empreses espanyoles a Buenaventura. La llista podria ser més extensa i, només tenint en compte el context de drets humans, d'exclusió i de racisme estructural a Buenaventura, n'hi hauria d'haver prou per alertar les autoritats i les empreses perquè emprenguessin accions específiques.



Accions il·legals i criminals que s'han fet servir per controlar el territori, així com la limitació de l'ús del territori per a les comunitats

Segons un informe de la Comissió Intereclesial de Justícia i Pau i Mundubat, la Sociedad Puerto Industrial Aguadulce, port on el grup Compas té un moll, “va obtenir els permisos ambientals per a l'execució de les obres i per a la construcció d'una via d'accés de 21,5 km que comunicarà la terminal portuària amb la carretera Cali-Buenaventura. En l'àrea d'influència d'aquest projecte s'hi troba el Consejo Comunitario Bajo Calima, que des d'abans de l'any 2000 reclama una titulació col·lectiva, que els va ser denegada. Posteriorment es va esbrinar que els terrenys havien estat venuts a aquesta empresa, just el lloc on es pretén desenvolupar el projecte d'Aguadulce”.

⁹¹Alerta Temprana n° 039-2023”, Defensoría del Pueblo, 5 de diciembre 2023.

“Així, per al desenvolupament del port d’Aguadulce s’ha prohibit l’ús ancestral del territori que durant generacions les comunitats han desenvolupat a la selva. Hi anaven a pescar, n’extreien fusta, hi duïen a terme activitats de caça, hi establien les seves parcel·les de treball o “ranxos”. Però el 2009 la força pública i la seguretat privada de l’empresa Sociedad Puerto Industrial Aguadulce va incendiar i va enderrocar diversos d’aquests ranxos. Pràctiques que es van mantenir durant el 2010 i 2011. Des de l’any 2003 fins avui grups paramilitars exerceixen el control territorial a la zona. Els pobladors legítims tenen limitat l’espai a banda i banda de la via que ara travessa el territori. Es tracta d’una via terciària que connecta amb la doble calçada. Aquestes comunitats circumveïnes a l’àrea del port i de la via no s’oposen a la construcció d’aquestes infraestructures, però sí a la manera com s’estan executant i al fet que no se’ls hagi reconegut l’ancestralitat del seu territori.”⁹²

Tal com hem esmentat prèviament, l’any 2000 les AUC van cometre una sèrie de massacres al voltant de la via Buga – Buenaventura, també anomenada Cabal Pombo (la concessió de la qual va obtenir posteriorment l’empresa SACYR), on centenars de persones afrodescendents van ser assassinades i desaparegudes. Aquest fet va desencadenar desplaçaments massius cap al nucli urbà de Buenaventura. L’informe “Etnocidi, dany al territori i perspectives d’harmonització – Buenaventura” de la Comissió Interètnica de la Veritat de la regió Pacífic exemplifica així el que hi va passar:

Entrevistada

I llavors, quan arriba el 98, els 7 pagesos també massacrats, un comença a pensar, escolti, però què està passant? No ho sabíem ningú. I així va ser el 99 i fins al 2000. Ja el 2000 es comencen a sentir tots els rigors de la guerra que aquí ja arriben matant la gent «sense solta ni volta». La primera massacre aquí a la via Alejandro Cabal Pombo va ser el 10 de juny del 2000. La segona va ser el 16 d’agost del 2000. I cada vegada que mataben, mataben 7 persones. Sota el comandament d’Àlies HH, perquè nosaltres vam estar en una audiència i ell va dir que ell es feia càrrec d’això de la carretera Alejandro Cabal Pombo. [...]

Entrevistador

És a dir, vostès estableixen algun tipus d’associació. És a dir, no consideren que aquest projecte està per fora d’aquesta lògica de victimització? O com ho veuen, vostès?

Entrevistada

Sí. Hi poden pujar de peus. Així que nosaltres diem que va ser molta coincidència. Al cap de 5 anys comença la doble calçada. I és que quan passa això, el territori pràcticament queda desocupat, tota la gent del voltant de la carretera se’n va anar. Els que vivien al voltant de la carretera gairebé tots se’n van anar, els que vivim més enllà de la carretera, però la gent que hi vivia a prop, tothom se’n va anar (Dona pertanyent a l’Associació d’Homes i Dones de Triana, comunicació personal, 2020).⁹³

⁹²Buenaventura: El despojo para la competitividad”, Comisión Intereclesial de Justicia y Paz, Mundubat, 2015.

⁹³Etnocidio, daño al territorio y perspectivas de armonización – Buenaventura”, Comisión Interètnica de la Verdad de la región Pacífico, 2021.

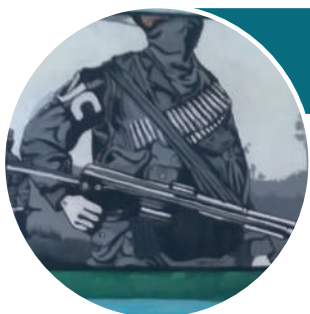
Ja s'ha indicat en altres apartats d'aquest informe que la presència dels ports limita l'activitat ancestral dels i les pescadores artesanals ja que prohibeix l'accés a certes zones de pesca (perquè formen part del port) o es recorre a amenaces per part d'equips de vigilància privada. “Nosaltres pesquem de nit i, quan ens acostem massa al moll, ens desapareixen. A més, encara que hi hagi vigilància i presència de la infanteria de marina, els grups ens roben les nostres llanxes, els nostres motors”, relata un pescador artesanal.



Afectacions ecosocials, als territoris i als béns comuns de les poblacions

Tal com s'ha assenyalat anteriorment, els megaprojectes han generat importants danys ecosocials i als conreus de les comunitats. El cas paradigmàtic és el d'Unión Fenosa, quan va obrir les comportes de la presa del Bajo Anchicayá per evacuar el llot acumulat a la presa.

Igualment, destaquen les afectacions dutes a terme pel TCBUEN. Segons l'informe de la Taula Catalana, *“l'impacte ambiental provocat per TCBUEN a la zona ha estat considerable (...). Amb tota aquesta situació, els pescadors asseguren que el volum de captures ha disminuït significativament i que a causa dels agents contaminants el peix està sofrint malformacions”*. A més, subratlla que *“TCBUEN es va construir precisament on abans quedava ‘La Loma’ un lloc de recreació molt apreciat per les comunitats de la comuna 5. Va ser precisament també aquí on la comunitat va construir la primera pista del barri i tenien lloc els campionats entre barris. I just on avui arriben els vaixells de TCBUEN abans era ‘La Punta’, un balneari natural d'ús comunitari on les famílies de la comunitat es reunien i passaven els diumenges”*⁹⁴



Risc d'enfortir o finançar, d'alguna manera, els grups armats presents a Buenaventura

Tal com s'ha esmentat, a Buenaventura la problemàtica de l'extorsió afecta tota la població. Durant les entrevistes dutes a terme per a aquesta recerca, els testimonis van ser molt contundents quan preguntàvem a les persones participants si també l'extorsió afectava les grans empreses presents:

⁹⁴ “Asedio a las comunidades: Los impactos de una empresa catalana, Grupo TCB, en Buenaventura”, Taula per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia, 2015,

⁹⁵ “Fallo contra Chiquita Brands: valioso pero insuficiente”, Razón Pública, 2024,

⁹⁶ “La importancia del fallo contra la bananera Chiquita Brands”, RollingStone, 2024,

: *“Tothom paga, res es mou sense que es pagui als grups armats”*. La recent resolució en contra de Chiquita Brands⁹⁵⁹⁶ per haver finançat grups paramilitars a Urabá és important en aquest sentit, ja que l'empresa va ser considerada culpable encara que al·legava que els pagaments fets tant a grups paramilitars com a guerrilles van ser producte d'extorsions.



Risc de veure's involucrats en activitats relacionades amb el tràfic de substàncies il·legals

El 2023, el mitjà independent Cuestión Pública va revelar queque “el confés traficant de drogues del Pacífic colombià Gustavo Adolfo Vega Archibold, àlies El Vega, i una xarxa composta per diversos dels seus familiars, així com per parelles dels seus oncles i parents que *presumptament li servien de testaferros, no sols es van convertir en accionistes minoritaris de la Sociedad Portuaria Regional de Buenaventura (SPRBUN), sinó que, per raó dels càrrecs públics que van ocupar, van arribar a tenir veu a la junta directiva i, així, incidència en les decisions sobre el maneig del port”*.

El port de Buenaventura és un dels principals ports de Colòmbia per al tràfic de drogues, segons l'organització Organized Crime and Corruption Reporting Project: *“El 2023, la fiscalia colombiana va vincular diversos enviaments de cocaïna, per un total de més de sis tones, a una estructura criminal que operava en els ports colombians de Buenaventura i Cartagena (...). Fora de Colòmbia, Bèlgica i Espanya van ser els punts d'intercepció més comuns. Es van confiscar més de 26 tones de cocaïna en 26 casos a Bèlgica i 32 tones en 25 batudes a Espanya”*.⁹⁷



Aprofitar-se o participar, de manera directa o indirecta, del fenomen de la corrupció a Buenaventura

A Buenaventura les notícies d'escàndols de corrupció són quotidianes i afecten molts nivells de les institucions públiques. Al febrer de ²⁰²⁴, la fiscalia va sol·licitar pena de presó per a Francisco Javier Martínez, conegut com a Pacho Malo, excoordinador del Cos Tècnic de Recerca (CTI) pertanyent a la Fiscalia General de la Nació, per la seva vinculació amb una organització criminal dedicada al contraban al port de Buenaventura.⁹⁸

⁹⁷ Fishing Boats and Cargo Ships: How Colombian Cocaine Travels the World”, OCCRP, 2024

⁹⁸ Fiscalía pide cárcel para Pacho Malo, el excoordinador del CTI en Buenaventura, capturado por corrupción”, Semana, 2024

Al març, un portaveu del grup armat Los Esparteros va assenyalar actes de corrupció en el si de la Fiscalia a Buenaventura: *“És una irregularitat de la meua part que haig d'assumir. Em vaig reunir personalment amb la fiscal Sandra Carillo a Los Toneles. Ella, la fiscal, va posar la tarifa... una suma de \$25 milions per deixar en llibertat a àlies Pinotxo (...), a ella li van donar \$18 milions a Cali, a mi \$7 milions, un funcionari del CTI de la Fiscalia.”*⁹⁹

A l'abril del 2024 dos funcionaris de la Universitat del Pacífic de Buenaventura van ser detinguts per desviar milions de recursos.¹⁰⁰ Al març, *“en resolució de segona instància, la Procuradoria General de la Nació va confirmar la destitució i inhabilitació general durant 10 anys contra l'exalcalde de Buenaventura, Bartolo Valencia Ramos (2012 – 2015)”*.¹⁰¹ Tal com recollia El País el 2022, *“quatre dels cinc últims alcaldes van ser empresonats”*.¹⁰²

El 2023 va ser extradit als Estats Units Ómar Ambuila, funcionari de la Direcció d'Impostos i Duanes Nacionals (DIAN), per haver permès el pas irregular de mercaderies pel port de Buenaventura.¹⁰³

Aquests són només alguns exemples que mostren la magnitud del problema de la corrupció a Buenaventura. És evident, tal com expressa Fedesarrollo, que *“la corrupció és un dels principals obstacles per al desenvolupament socioeconòmic, la consolidació d'un Estat eficaç i eficient, i l'enfortiment de la democràcia a Colòmbia”*.¹⁰⁴

Per això, existeix un risc real que les empreses, fins i tot de manera involuntària, es vegin involucrades en operacions que incloguin un cert nivell de corrupció, no només per a les seves activitats comercials, sinó també pel que fa al finançament de projectes dins de programes de responsabilitat social corporativa.

⁹⁹ Fiscal de Buenaventura recibió dinero por liberar a 'Pinocho': vocero paz de 'Espanteros', WRadio, 2024

¹⁰⁰ Capturan al director de Invías en Caldas y a otros dos funcionarios de la Universidad del Pacifico de Buenaventura por presunto desvío de recursos”, El País, 2024,

¹⁰¹ Corrupción en Buenaventura: confirman destitución de alcalde por desviar dineros de subsidios para niños pobres”, Agencia de Periodismo Investigativo, 2024,

¹⁰² La desventura de Buenaventura: cuatro alcaldes tumbados por corrupción... y contando”, El País, 2022,

¹⁰³ En un avión de la DEA extraditaron a Ómar Ambuila, el funcionario de la Dian investigado por corrupción después de que su hija presumiera un Lamborghini”, Infobae, 2023,

¹⁰⁴ La corrupción en Colombia: diagnóstico y recomendaciones para controlarla”, Theodore Kahn y Víctor Saavedra, elaborado en el marco de la Comisión de Expertos Anticorrupción de Fedesarrollo, 2021,

Com a conclusió, cal emfatitzar que, tenint en compte el context específic de Buenaventura, existeixen riscos reals que les empreses presents al territori, o aquelles que hi vulguin entrar, participin de manera directa o indirecta en violacions dels drets humans així com en corrupció, narcotràfic o altres delictes. Per això, és fonamental que l'Estat espanyol, així com les institucions de les comunitats autònomes, implementin mesures per fer el seguiment de les empreses del seu territori que actuen o han actuat en tercers països.



RESISTÈNCIES EN EL TERRITORI

Malgrat la situació descrita en els apartats anteriors d'aquest informe, el poble de Buenaventura s'ha caracteritzat sempre per la seva lluita per buscar una sortida al conflicte, per poder avançar cap a la construcció d'una Buenaventura en pau, on tota la població pugui desenvolupar les seves formes de vida en condicions dignes. A continuació, citem quatre d'aquestes experiències, sense oblidar totes les altres que la societat civil ha impulsat.

¡EL PUEBLO NO SE RINDE CARAJO!



L'ESPAI HUMANITARI, UN ESPAI DE TRANQUIL·LITAT ENMIG DE LA VIOLÈNCIA

En la dècada dels noranta, persones originàries del riu Naya, d'on provenen els habitants d'aquest carrer, van començar a omplir el carrer amb escombraries per guanyar territori al mar. La zona la van anomenar "Puente Nayero". Els grups paramilitars que van entrar a Buenaventura el 2013 es van instal·lar en aquest carrer, i hi van instal·lar una casa de pique. El 2014, durant una missa oficiada

en el marc de la Setmana Santa pel bisbe de Buenaventura, Héctor Epalsa Quintero, amb l'acompanyament de la **Comissió Intereclesial de Justícia i Pau** i organitzacions internacionals com Brigades Internacionals de Pau (PBI), es va declarar el naixement de l'Espai Humanitari Puente Nayero. Casa per casa, la delegació va expulsar, sense que fossin necessàries accions violentes, els grups armats il·legals del carrer i es va desmuntar la casa de pique.

L'Espai Humanitari de Buenaventura va ser el primer espai d'aquest tipus que es va crear en zona urbana. Anteriorment, la Comissió Intereclesial de Justícia i Pau havia acompanyat altres comunitats en zones rurals per a la creació de zones humanitàries. Aquests espais es basen en el principi de distinció entre civils i combatents sota el Dret Internacional Humanitari (DIH), i es prohibeix l'accés a aquesta zona als actors armats. Constitueixen així una eina de protecció de la població civil.

L'Espai Humanitari va tenir un gran reconeixement internacional i el 14 de setembre del 2014 la Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH) va atorgar mesures cautelars a les 302 famílies que viuen a l'Espai Humanitari, i va ordenar a l'Estat colombià adoptar les mesures necessàries per preservar la vida i la integritat personal d'aquelles famílies.

L'estratègia ha funcionat i, tal com recull El País, en nou anys no hi ha hagut assassinats dins de la zona.¹⁰⁶

"Van prendre el carrer el 2 de novembre. El primer que van fer va ser matar un jove a les 9 del matí davant de tota la comunitat. Van instal·lar la seva casa de pique al final del carrer; sentíem els crits", narrava una habitant a una periodista de DW"¹⁰⁵

¹⁰⁵"Violencia contra afrodescendientes en Colombia", DW, 2015

¹⁰⁶"De 'casas de pique' a nueve años sin asesinatos: el barrio colombiano que es una isla de paz en medio de Buenaventura", El País, 2023

JUNTS, JUNTES, SEREM MÉS FORTS

Davant de la violència i la voluntat dels grups armats de dividir, separar i trencar el teixit social, el poble de Buenaventura ha anat organitzant-se i creant organitzacions i moviments per resistir. El **Procés de Comunitats Negres (PCN)** n'és un exemple. Sota el lema "Unitat en la diversitat, orgull de les nostres arrels"¹⁰⁷, agrupa nombrosos consells comunitaris i organitzacions afrodescendents que lluiten pels drets col·lectius i per un govern propi.

Un altre exemple és el del **Comitè Interorganitzacional per la Defensa dels Territoris Guanyats al Mar**,¹⁰⁸ integrat per Nomadesc, PCN, Fundescodes, CintraUicol, MOVICE, Transformando Mentes, Pastoral Afrocolombiana de Buenaventura, Associació dels Terrenys Guanyats al Mar, i les Juntes d'Acció comunal dels barris La Cima i Isla de la Paz. Aquesta articulació es va establir l'any 2011 amb l'objectiu de defensar, cuidar i protegir els territoris urbans que eren objecte d'espoliació sistemàtica després de la dinàmica d'expansió portuària a Buenaventura. El Comitè Interorganitzacional va identificar en el seu moment tres casos tipus d'espoliació a Buenaventura després de la dinàmica d'expansió portuària: la comuna número 5, la comuna número 6 i la zona sud de l'illa Cascajal.

MARXAR, MANIFESTAR-SE, ATURAR LA CIUTAT

Precisament gràcies a la capacitat d'articular-se i reunir-se, el poble de Buenaventura ha estat capaç de posar-se dempeus i marxar per la pau i contra la violència, per exigir un "desenvolupament" inclusiu, per l'educació, per la salut i per la vida digna. L'última **Aturada Cívica de Buenaventura**, que es va dur a terme durant els mesos de maig i juny del 2017, es va estendre durant més de 20 dies. Es va organitzar per exigir el cessament de la violència així com per aconseguir millores socials. Es van establir 9 taules de treball segons diferents temàtiques: Drets Humans, Garanties i Protecció; Accés a la Justícia, Víctimes, Protecció i Memòria; Productivitat i Ocupació; Cultura, Recreació, Esport, Joventut i Gènere; Territori, Habitatge i Infraestructura; Ambient; Salut; Educació; Sanejament Bàsic i Aigua Potable. I es va decidir elaborar del Pla especial de desenvolupament integral de Buenaventura.

QUE EL MÓN ENS SENTI

¹⁰⁷ Proceso de Comunidades Negras

¹⁰⁸ El Comité como tal no tiene página web pero se puede encontrar sus comunicados y varias información en la página web de la organización Nomadec, entre otras.

L'aturada va ser fortament reprimida per la policia nacional, i nombroses d'aquestes accions segueixen en la impunitat. L'equip de Nomadesc ha registrat 980 víctimes greus i 2 víctimes mortals en el context de l'aturada cívica.

Aquesta aturada havia tingut alguns antecedents importants:¹⁰⁹ el 2014 s'havia convocat una marxa per “enterrar la violència i viure en dignitat”¹¹⁰. La convocatòria va tenir tant d'èxit que es van entaular negociacions amb l'Estat, que va definir un pla de xoc.

Així mateix, s'han dut a terme altres accions col·lectives com el Totumaton pel dret fonamental a l'aigua¹¹¹, o nombroses caravanes humanitàries per poder verificar situacions i alleujar la sensació d'aïllament en la qual es troben diverses comunitats, com la caravana humanitària al congost del riu Micay¹¹², entre d'altres.

DONES BUSCADORES I LA PROTECCIÓ DE L'ESTERO SAN ANTONIO: UNA LLUITA INTEGRAL DE LES DONES

Un cas emblemàtic en matèria de desaparició forçada és l'estero San Antonio. Com explica el diari El Colombiano, *“els esteros de Buenaventura, molt similars als manglars, són ecosistemes coberts per aigua durant gran part de l'any; aquests ecosistemes envolten una bona part de la ciutat i són venerats i protegits per moltes comunitats, a causa de la seva importància ecològica.”*¹¹³ Però també ha estat el lloc on els grups armats han anat llançant els cossos de persones assassinades per fer-les desaparèixer, almenys des dels anys 2000. *“El Pla regional de cerca Pacífic Mitjà de la UBPD estima que en aquest punt subaquàtic s'hi trobarien 1.136 persones.”*¹¹⁴

¹⁰⁹ Video “Documental: El Pueblo que Cambió su Historia en 22 Días”, Nomadesc, 2019

¹¹⁰ Video “Marcha por el territorio y la vida en Buenaventura”, Nomadesc, 2014

¹¹¹ Video “Totumaton por el Derecho al Agua en Buenaventura”, Nomadesc, 2015

¹¹² Video “Caravana humanitaria Cañón Río Micay, Domingo Vasquez- PCN”, Nomadesc, 2020

¹¹³ “El Estero San Antonio y la difícil labor de búsqueda de los desaparecidos en Buenaventura”, El Colombiano, 2024

¹¹⁴ “La dignificación que esperan las mujeres buscadoras de víctimas de desaparición forzada”, PBI Colombia, 2023

El treball d'organitzacions socials de Buenaventura, de Cali i de Bogotá va aconseguir que la Jurisdicció Especial per a la Pau (JEP) declarés, al desembre del 2021, , “mesures cautelars a l'estero San Antonio, «amb la finalitat de garantir els drets de les víctimes de desaparició i en conseqüència prohibir qualsevol intervenció a l'estero de San Antonio durant 180 dies prorrogables, especialment el dragatge i el desenvolupament de les obres civils»”¹¹⁵. Efectivament, per facilitar el trànsit de vaixells i per a l'ampliació del port de Buenaventura es preveu el dragatge de l'estero de San Antonio. Després de diverses ampliacions de les mesures cautelars, al juny del 2024, la JEP ha declarat l'estero de San Antonio “lloc de memòria” i va decidir¹¹⁶, entre altres coses:

Aprovar el pla d'intervenció subaquàtica per a la cerca de persones desaparegudes.

Que el Ministeri de l'Interior, en treball conjunt amb les entitats competents com l'Alcaldia de Buenaventura, construeixi una casa de sanació en aquest municipi.

Que se celebri un acte públic de reconeixement al rol de les dones buscadores de Buenaventura.

18 JUNY 2024

en l'àmbit nacional, el Senat de la República

va aprovar la Llei
2364 DE 2024

Una llei pionera en l'àmbit mundial que estableix protecció integral als drets de les dones que busquen víctimes de desaparició forçada, i els atorga reconeixement com a constructores de pau. El procés d'aprovació de la llei va ser llarg i va tenir diversos moments d'incertesa, però la persistència de la **Fundació Nydia Erika Bautista (FNEB)** i les seves aliades va donar fruit.

Yanette Bautista, directora i fundadora d'FNEB, va declarar a la revista Raya el següent:

“Per a nosaltres la promulgació de la llei significa un procés d'apoderament de les dones. L'apoderament de les dones de base i de tots els nivells de la fundació que acompanyem en els territoris. Aquest va ser un procés viscut i parit col·lectivament, pot ser que hi hagi uns caps i unes mans més visibles, però el parim entre totes. Això és el que significa en l'ampli sentit de la paraula: parir. Perquè portem 40 anys d'un embaràs amb moltes violacions de drets humans contra les dones buscadores en total impunitat i d'aquí havia de néixer una cosa bonica com la llei. Que sigui la constatació d'una realitat, però també que ens doni una esperança per al futur que aquí tindrem una eina per lluitar pels nostres drets.”¹¹⁷

¹¹⁵Ibid.

¹¹⁶ Pres del compte X de la JEP. 2024

¹¹⁷ “Un proceso vivido y parido colectivamente”: Directora de la Fundación Nydia Erika Bautista”, Raya Revista, 2024

RECOMANACIONS

El context que presenta el Grup de Treball de les Nacions Unides sobre Empreses i Drets Humans en finalitzar la seva visita a Colòmbia del 29 de juliol al 9 d'agost del 2024 és preocupant i cal recordar-lo:


EL GRUP DE TREBALL

Treball va observar problemes estructurals que evidencien els enormes reptes del país en matèria de protecció i respecte als drets humans en el context empresarial. El model econòmic imperant, basat en l'explotació dels recursos naturals amb projectes a gran escala territorial i de volum de producció, ha marginat sistemàticament les comunitats indígenes, afrodescendents i camperoles, ha socavat les seves formes de vida tradicionals i ha generat bretxes de desigualtat persistents. Al costat de tot això, la petjada del conflicte armat i la presència, encara avui, de grups armats no estatals i d'activitats econòmiques il·lícites, generen dinàmiques de violència, disputes territorials i persecució de persones defensores de drets humans, líders i lideresses socials i sindicals. (...) Així mateix, la falta de reconeixement i reparacions històriques per vulneracions de drets humans generades per empreses, o en el context de les seves operacions, dificulten la construcció de confiança i d'espais de diàleg entre aquestes i les poblacions afectades.¹¹⁸

Tenint en compte el context a Buenaventura detallat en aquest informe, així com la presència d'empreses espanyoles en el territori que operen en un context generalitzat de violència i vulneracions de drets humans de la població local, PBI fa les següents recomanacions a les institucions de l'Estat espanyol i de les comunitats autònomes, amb la voluntat d'avançar cap a una regulació eficaç de les accions de les empreses transnacionals en matèria de drets humans.

Avançar cap a l'establiment de marcs normatius nacionals i internacionals d'obligat compliment per a les empreses transnacionals que reconeixin la preeminència dels drets humans sobre els interessos econòmics privats.

¹¹⁸ "Declaración del Grupo de Trabajo de Naciones Unidas sobre Empresas y Derechos humanos al final de su visita a Colombia", Reliefweb, 2024



Promoure l'adopció d'una legislació estatal en matèria d'empreses i drets humans que ofereixi garanties sòlides per a la prevenció dels atacs contra persones, organitzacions i comunitats defensores de drets humans, incloent-hi els següents elements:

- Exigir garanties sòlides per a la protecció de les persones defensores establint la responsabilitat de les empreses, no només quan els atacs contra aquelles es donin en el context de les seves pròpies operacions, sinó també al llarg de la seva cadena de valor, o que estiguin vinculats amb els seus contractistes de seguretat privada.
- Garantir una participació significativa de les parts afectades, així com el requisit indispensable d'obtenir el consentiment lliure, previ i informat, mitjançant un procés just i culturalment adequat amb les comunitats locals.
- Incloure mecanismes eficaços de justícia perquè les persones i comunitats afectades puguin exigir responsabilitats a les empreses i accedir a una reparació.
- Abastar en el seu àmbit d'actuació també els bancs i el sector financer, en cas que el seu finançament pugui causar o contribuir a les violacions dels drets humans.

Adoptar un rol actiu en l'impuls del Tractat Vinculant de les Nacions Unides per a Empreses Transnacionals en matèria de Drets Humans¹¹⁹ per assegurar, entre altres coses, la primacia dels drets humans, l'existència d'un Tribunal Internacional i altres mecanismes de compliment.

Donar suport a la creació d'observatoris independents sobre empreses i drets humans en els àmbits estatal i autonòmic, com la proposta de creació d'un Centre Català d'Empreses i Drets Humans impulsat per Lafede.cat¹²⁰ format per 128 organitzacions catalanes, proposta que va ser aprovada pel Parlament català el 2022,¹²¹ i altres iniciatives impulsades des de la societat civil.

¹¹⁹ "Tratado Vinculante", Dismantle Corporate Power

¹²⁰ "Más de 8.000 entidades y cooperativas impulsan la creación del Centro Catalán de Empresa y Derechos Humanos", Lafede.cat, 2021

¹²¹ "Luz verde en el Parlamento para hacer realidad el Centro Catalán de Empresa y Derechos Humanos", Lafede.cat, 2022



Sense deixar de reiterar la necessitat d'avançar cap a marcs normatius més garantistes amb els drets humans, fem les següents **recomanacions a l'Estat espanyol en relació amb la normativa existent:**

Informació a les empreses i a la ciutadania:

- Elaborar informes clars i que comptin amb la participació genuïna de les organitzacions socials i organitzacions de drets humans, adreçats a informar qualsevol empresa amb interessos a Buenaventura sobre la situació dels drets humans, l'estat del conflicte armat, el nivell de governança i democràcia, etc., de la mateixa manera que s'informa les empreses sobre les oportunitats de negoci en determinats llocs de Colòmbia, incloent-hi Buenaventura. Aquests documents han d'incloure de manera molt clara els riscos que existeixen en matèria de drets humans, i han d'exigir a les empreses que duguin a terme anàlisis de risc consultant fonts locals (organitzacions socials, comunitats, persones expertes...) i independents, per assegurar-se que no incorren ni es beneficien, de manera directa o indirecta, d'aquestes violacions. Aquests informes haurien d'estar disponibles per ser consultats i difosos a través de l'ambaixada d'Espanya a Colòmbia, la Cambra de Comerç espanyola a Bogotà i les institucions encarregades en els àmbits estatal i autonòmic.
- Mantenir una llista clara de les empreses espanyoles, amb capital espanyol o que cotitzen en borses de mercat espanyoles amb presència a Colòmbia. Aquesta llista hauria de ser transparent i accessible de manera fàcil per a la ciutadania a les pàgines web de l'ambaixada d'Espanya a Colòmbia, de la Cambra de Comerç espanyola a Bogotà i de les institucions encarregades en els àmbits nacional i autonòmic. Així mateix, facilitaria la tasca de seguiment que duen a terme les organitzacions de la societat civil i les comunitats.
- Fer pública i accessible a la ciutadania informació sobre el suport ofert per l'Estat espanyol a projectes o empreses actives a Colòmbia, a través de garanties d'exportació, crèdits o instruments similars.

En relació amb les comunitats:

- Promoure reunions i espais de diàleg i intercanvi amb les organitzacions socials i habitants de les àrees d'influència dels projectes econòmics per poder escoltar de primera mà els testimoniatges de les persones afectades. Tenint en compte el context, aquestes reunions s'han de dur a terme en un entorn segur per a les persones presents. Per això, excepte en casos específics, es recomana prioritzar reunions bilaterals.
- Fer visites *in-situ* en què es prioritzin trobades amb les comunitats i les organitzacions de la societat civil.
- Establir un punt focal dins de l'Ambaixada d'Espanya a Colòmbia, assegurant la publicitat i accessibilitat del contacte, que s'ocupi expressament de respondre a peticions d'informacions i preocupacions relacionades amb empreses i drets humans.
- Secundar políticament i econòmicament les iniciatives de construcció de pau, de resistència en el territori i de desenvolupament propi de la societat civil de Buenaventura.

En relació amb les empreses:

- Exigir a les empreses, en compliment de la diligència deguda, una anàlisi de riscos que caldria fer abans i durant la seva operació a la zona, amb actualitzacions periòdiques. Aquesta anàlisi de risc ha d'abordar tota la cadena de subministrament (*upstream i downstream*) i identificar riscos de violacions als drets humans relacionats amb la tinença de la terra, drets col·lectius, el dret a defensar drets, el dret a l'aigua, a la salut, a l'habitatge digne, etc.; a més de prevenir i entendre la corrupció en les seves dimensions violadores dels drets humans de la població. Qualsevol anàlisi de risc ha de recollir els inputs (*stakeholder engagement*) de les organitzacions locals de la societat civil.
- Instar les empreses que es pronunciïn davant violacions de drets humans que s'esdevenen en la seva àrea d'influència o en contra de persones defensores de drets humans o comunitats per la seva feina (encara que aquesta sigui crítica davant de l'empresa). En aquest sentit, tenint en compte les històriques denúncies de presumptes vincles entre empreses i grups armats, és fonamental que les empreses públicament condemnin qualsevol actuació d'aquests grups, almenys, en les seves zones d'influència.



- Acompanyar i observar els processos de consulta i consentiment previ lliure i informat establerts per la normativa internacional, per assegurar que es donin totes les garanties de participació real de les comunitats i que l'empresa col·labori amb la necessària informació, transparència i respecte, i s'abstingui de pressions indegudes.

Com a peticions expressament manifestades per les organitzacions de Buenaventura:

- Exigir a les empreses compromisos clars en termes de contractació de persones de la seva zona d'influència i acció (com Buenaventura), per tal de fomentar oportunitats per a la població local, i la seva formació professional a través de convenis amb instituts de formació i universitats.
- En el marc dels recursos destinats a accions de Responsabilitat Social Corporativa (RSC), proposar ajuntar els recursos per part de les diferents empreses presents al territori i, a través d'un procés participatiu i genuí amb les comunitats i les institucions, analitzar i prioritzar aquelles inversions dirigides a transformacions estructurals que responguin a les necessitats i exigències de la població local i, en particular, de les comunitats més afectades i històricament excloses.

En relació amb l'Estat colombià:

- Instar l'Estat perquè s'avanci en la concreció d'una Política Pública Integral de Garanties per a la defensa dels drets humans, i vetllar perquè s'implementi de manera efectiva en els territoris a través de mecanismes de seguiment i rendició de comptes.
- Exigir la implementació de tots els capítols de l'Acord Final de Pau subscrit el 2016 amb les FARC-EP, en particular tot el que fa referència a les garanties per a la defensa dels drets humans i el desmantellament de qualsevol estructura que atempti contra comunitats i organitzacions que defensen drets humans, i esclarir els vincles entre actors armats il·legals i les elits econòmiques, polítiques i militars.
- Secundar políticament i econòmicament els esforços de l'Estat colombià encaminats a la implementació de mesures col·lectives de prevenció i protecció, per tal d'assegurar la sostenibilitat d'aquests programes i vetllar perquè comptin amb enfocaments diferencials, i que responguin a les necessitats de les comunitats i poblacions més afectades.





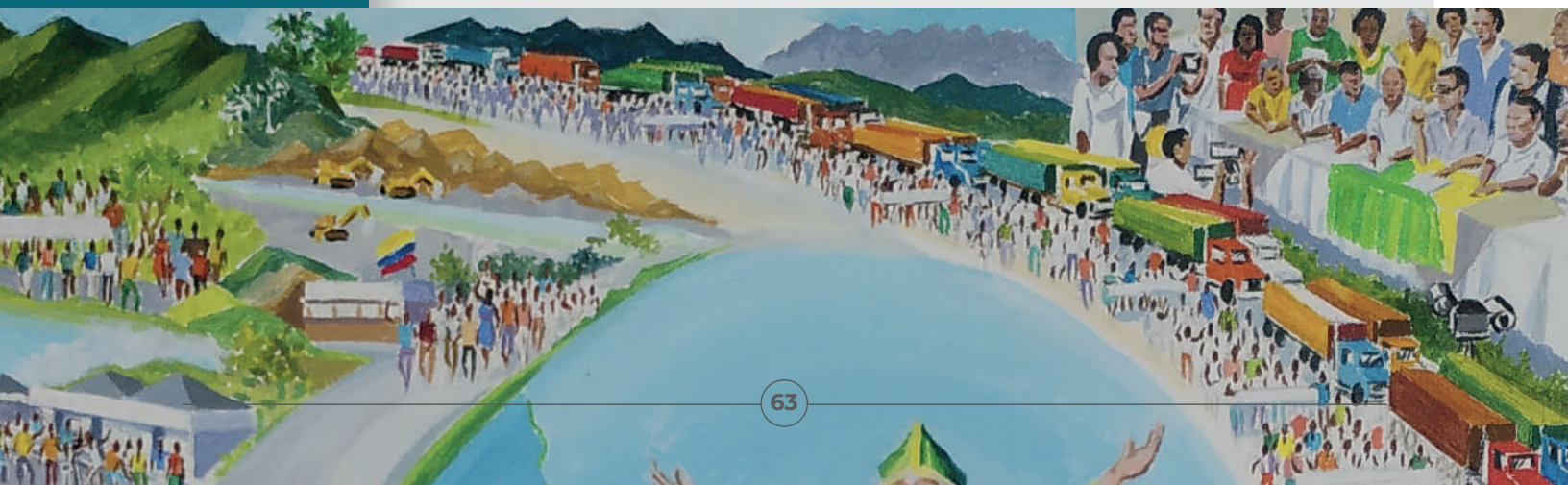
BIBLIOGRAFIA

- ACNUR, Informes de monitoreo de emergencias humanitarias – Desplazamiento y Confinamiento
- Alcaldía Distrital de Buenaventura, “Plan de desarrollo distrital 2020-2023 Buenaventura con dignidad”, 2020
- Aprile-Gnisset J., “Génesis de Buenaventura – memorias del Cascajal”, 2002
- Arango Vásquez L., “Análisis privatización y modernización del sector portuario colombiano”, 2020
- Agir Ensemble, “Informe Voces de Buenaventura”, 2023
- Banco de la República, “El Banco de la República y el desarrollo económico y cultural de Buenaventura”, 2017
- Banco de la República, “La vivienda palafítica del Pacífico - Expresión y persistencia de una forma de ver el mundo”, 2016
- Banco de la República, “De Colpuertos a las Sociedades Portuarias: Los puertos del Caribe Colombiano, 1990-1999”, 2000
- Bernaz N., Krajewski M., Mohamadieh K., Rouas V., “The UN legally binding instrument and the EU proposal for a Corporate Sustainability Due Diligence Directive: Competences, comparison and complementary”, 2022

- Bilver Adrián Astorquiza Bustos, Sandra Paola Ibáñez, Maribel Castillo Caicedo, Carlos Arango Pastrana, “Vulnerabilidad social en contextos de desarrollo económico: el caso de Buenaventura”, 2022
- Buenaventura Como Vamos, “Encuesta de percepción ciudadana”, 2022
Buenaventura Como Vamos, “Informe de calidad de vida 2021-2022”, 2023
- Buenaventura Como Vamos, “Informe de calidad de vida 2023”, 2024
Cámara de Comercio de Buenaventura, Informes del Observatorio de Infraestructura del Valle (OIV)
- Cámara de Comercio de Buenaventura, Informes sobre tráfico portuario y sobre el comercio exterior
- Cámara de Comercio de Buenaventura, “Estudio Socioeconómico Buenaventura 2023”, 2024
- Cámara de Comercio de Buenaventura, “Estimación de comerciantes Buenaventura 2023”, 2024
- Caribe Afirmativo, “Incontables: sin registro, no hay memoria”, 2024
Centro de Comercio Internacional, “Hacer que la diligencia debida obligatoria en materia de derechos humanos y medio ambiente funcione para todos”
- Centro Nacional de Memoria Histórica, “Buenaventura: Un puerto sin comunidad”, 2015
- Centro Nacional de Memoria Histórica, “Bloque Calima de las AUC - Depredación paramilitar y narcotráfico en el suroccidente colombiano”, 2018
- Cideal, “Empresas españolas y Derechos Humanos – Prácticas de la aplicación de la debida diligencia”, 2019
- Cindy Viviana Aurora Moreno Monroy, “Buenaventura a la deriva: historia de un puerto en contravía de su pueblo 1945 hasta el presente”, 2013
Clúster de protección Colombia, “Análisis de protección Buenaventura”, 2022
- Comisión Colombiana de Juristas, “Despojo de tierras campesinas y vulneración de los territorios ancestrales”, 2011

- Comisión Interétnica de la Verdad de la Región del Pacífico, “Memoria del conflicto en Buenaventura – Un aporte a la construcción de Verdad y Reconciliación”, 2020
- Comisión de la Verdad, “Caso «Buenaventura entre la extracción y exclusión: territorios y cuerpos racializados en territorios ganados al mar (1980 – 2020)»”, 2022
- Comisión de la Verdad, “Con-viviendo para no repetir: un viaje por experiencias de convivencia y construcción de paz en el Pacífico colombiano”, 2021
- Comisión Intereclesial de Justicia y Paz, Mundubat, “Buenaventura: El despojo para la competitividad”, 2015
- Consejo de Seguridad de Naciones Unidas, “Informe de la misión del Consejo de Seguridad a Colombia, 7 a 11 de febrero de 2024”, 2024
- Cooperación, “Transnacionales vs. Derechos de las mujeres”, 2021
- Cooperación, “Guía feminista para la denuncia de políticas de muerte”, 2022
- Cooperación, “Guía feminista para la denuncia de políticas de muerte”, 2022
- DANE, Informes estadísticos.
- Defensoría del Pueblo, “Alerta Temprana N° 004-2022”, 2022
- Defensoría del Pueblo, “Alerta Temprana N.º 039-2023”, 2023
- Defensoría delegada para los derechos de la población en Movilidad Humana, “Informe anual sobre movilidad humana forzada en Colombia 2022”, 2023
- Díaz Vargas A., “Buenaventura: ciudad-puerto o puerto sin ciudad”, 2015
- European Coalition for Corporate Justice, “Overview of the corporate sustainability due diligence directive”, 2024
- Feminists for a Binding Treaty, “Suggested amendments on the July 2023 draft of the legally binding instrument to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises”, 2023
- Findeter, “La Buenaventura que nos merecemos – Plan Maestro 2050”, 2015

- Fundación Abogacía Española, “La abogacía española, actor clave en el cumplimiento de la diligencia debida y el respeto a los derechos humanos por parte de las empresas”, 2023
- Global Campaign to reclaim peoples sovereignty, dismantle corporate power and stop impunity, “Elementos para el estatuto del tribunal internacional sobre empresas transnacionales y derechos humanos, como mecanismo de implementación y de garantía de las obligaciones establecidas en el instrumento jurídicamente vinculante sobre empresas transnacionales y derechos humanos”, 2022
- Inge Helena Valencia, Laura Silva Chica, Alejandro Moreno Moreno, “Violencia, desarrollo y despojo en Buenaventura”, 2016
- Jiménez Pérez N y Delgado Moreno W, "La política pública de privatización del sector portuario y su impacto en la organización del trabajo en el puerto de Buenaventura", 2008
- Lozano batalla, “Así es Buenaventura”, 2008
- Ministerio de transporte, Boletines estadísticos de tráfico portuario de Colombia
- PNUD, “¿Cómo romper las trampas de pobreza en Buenaventura?”
- Riascos Rivas M., “El Malecón - Transformaciones socio-espaciales de las zonas de Bajamar en el Distrito de Buenaventura (Colombia) 2006-2017”, 2022
- Taula per la Pau i els Drets Humans a Colombia, “Asedio a las comunidades: Los impactos de una empresa catalana, Grupo TCB, en Buenaventura”, 2015
- Taller Abierto, Terre des Hommes International Federation, “Buenaventura, un largo camino hacia la paz porque el fin del conflicto armado, no es el fin del conflicto”





Finançadors:



Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament



Generalitat
de Catalunya



Bilbao
UDALA
AYUNTAMIENTO



DONOSTIA
SAN SEBASTIÁN



Ajuntament
de Barcelona



GARAPENERAKO
LANKIDETZAREN
EUSKAL AGENTZIA
AGENCIA VASCA DE
COOPERACIÓN PARA
EL DESARROLLO

El contingut d'aquest resum executiu i de l'informe no reflecteixen necessàriament el posicionament dels finançadors.